

**VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

Aurelijos Gudauskaitės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

MAGISTRO DARBAS

**KRIMINALISTINIO MEDŽIAGŲ IR GAMINIŲ TYRIMO
GALIMYBĖS: PROBLEAMOS IR PERSPEKTYVOS**

**POSSIBILITIES OF CRIMINALISTIC INVESTIGATION OF MATERIALS AND
ITEMS: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

Vadovas: asist. V. Kilinskas
Recenzentas: lekt.dr.A.Gorbatkovas

Vilnius, 2009

Turinys

Ižanga	3
1. Kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo samprata, rūšys, uždaviniai.	6
2. Ekspertizės (tyrimo) skyrimas ir medžiagos jai rengimas.....	18
3. Medžiagų ir gaminių tyrimo atlikimas	34
3.1 Susipažinimas su tyrimo medžiaga.....	34
3.2 Tyrimo metodo parinkimas	36
3.3 Tyrimo atlikimas, jo rezultatų susisteminimas.....	37
3.4 Tyrimo išvadų formulavimas.....	48
4. Medžiagų ir gaminių tyrimo vertinimas.....	51
Išvados	60
Santrauka	62
Summary	64
Literatūros sąrašas	66

Ižanga

Temos aktualumas. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas – viena iš teismo kriminalistinių tyrimų rūšių, turinti atskirus tyrimo objektus bei metodus. Nors praktikoje šiai temai skiriama nemažai dėmesio (specialiojoje lietuvių ir užsienio autorių literatūroje aptariamos kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo galimybės, taikomi esami ir nauji tyrimo metodai ir pan.), vis dėlto jos teorija nėra plačiai analizuojama. Lietuvos teismo ekspertizės centro leistose rekomendacijose¹ tik bendrais bruožais nurodomi šios tyrimo rūšies objektai, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintuose ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatuose (toliau – LTEC nuostatai)² glaustai vardijami atskirų medžiagų ir gaminių ekspertizių (objektų tyrimo) uždaviniai. Tokia situacija paaiškinta tuo, kad medžiagų ir gaminių tyrimas – daugiau praktinė techninė sritis, turinti specialiųjų žinių reikalaujančių tyrimo uždavinių ratą, specifinius moksliskai pagrįstus tyrimo metodus, tyrimo išvadų išraiškos konkrečias rūšis (pavyzdžiui, kategoriškos ir tikimybinės išvados). Vis dėlto, medžiagų ir gaminių tyrimo teorinių aspektų teisingas atskleidimas ir suvokimas plečia tyrimo galimybes, sudaro sąlygas tinkamai jį atlikti, todėl darbe analizuojama medžiagų ir gaminių tyrimo samprata, objektai, uždaviniai ir kiti svarbūs klausimai.

Greitai vystantis mokslui, diegiant naujas technologijas ir taikant naujus tyrimo metodus praktikoje, sparčiai plečiasi kriminalistinių tyrimų, tarp jų ir medžiagų ir gaminių tyrimo, galimybės. Todėl būtina aptarti esamus bei neseniai pradėtus taikyti naujus pažangius ir patikimus tyrimo metodus. Taip pat svarbu konstatuoti įvairių tyrimo objektų duomenų bazių (pavyzdžiui, automobilio dangų) reikšmingumą tyrimo rezultatų pateikimui bei skatinti jų kūrimą ir finansavimą.

Be to, tema šiandien yra labai aktuali ir dėl medžiagos rengimo etape kylančių problematinių klausimų, kuriuos yra būtina išanalizuoti ir įvertinti. Medžiagą rengiantys pareigūnai, nekokybiškai paimdami, supakuodami, laikydami tyrimo objektus, o neretai ir išvis

¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002.

² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo (toliau – LTEC nuostatai), Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3902.

jų nerasdami, sumažina nusikalstamos veikos ištyrimo galimybes. Todėl svarbu, objektyviai įvertinti šiame etape kylančias problemas ir pateikti jų sprendimo būdus.

Tyrimo objektas – tai kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo galimybės, pagrindinės problemos, veikiančios tyrimo galimybes bei šių problemų šalinimo perspektyvos.

Tyrimo tikslas – analizuojant medžiagų ir gaminių tyrimo galimybes, ištirti pagrindinius probleminius tyrimo skyrimo ir medžiagos tyrimui rengimo aspektus, aptarti tyrimo atlikimo esminius etapus (svarbiausia, taikomų mokslinių Lietuvos ekspertinėse įstaigose metodų bei naujų metodų taikymą tyrimo procese), atskleisti tyrimo vertinimo proceso kertinius principus. Visame darbe yra gilinamasi į pagrindines ekspertines medžiagų ir gaminių tyrimo galimybes mažinančias problemas bei ieškoma efektyvių jų sprendimų.

Tyrimo uždaviniai:

- a) aptarti medžiagų ir gaminių tyrimo sampratą, rūšis, objektus, klasifikacijas bei uždavinius;
- b) ištirti probleminius tyrimo skyrimo ir medžiagos tyrimui rengimo etapus bei pateikti efektyvius sprendimo variantus;
- c) aptarti tyrimo atlikimo stadijas (svarbiausia - Lietuvos ekspertinėse įstaigose taikomų medžiagų ir gaminių tyrimo metodų ir naujai atsiradusių metodų taikymo stadija);
- d) išanalizuoti medžiagų ir gaminių tyrimo pagrindinius vertinimo principus bei išvadų pateikimo formas;

Tyrimo metodai. Darbas rašytas, taikant loginį, lingvistinį, sisteminių, analizės bei apibendrinimo metodus. Lyginamasis tyrimo metodas plačiau taikytas trečioje - tyrimo atlikimo – dalyje, statistinis – pateikiant medžiagų ir gaminių tyrimo klasifikacijas bei analizuojant tyrimo išvadų pateikimo formas.

Naudota literatūra. Analizuojant medžiagų ir gaminių tyrimo galimybes, remtasi norminiais teisės aktais, iš kurių svarbiausi - Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – Lietuvos Respublikos BPK), Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo bei Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas dėl objektų tyrimo, ekspertizių atlikimo ir paaiškinimų teikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose nuostatų patvirtinimo (toliau – KTC nuostatai). Taip pat darbe panaudota

įvairių Lietuvos teismo ekspertizės centro (toliau – LTEC) leistų metodinių rekomendacijų, mokslinių straipsnių, lietuvių autorių (P. Pošiūno, E. Kurapkos, H. Malevski, E. Palskio, S. Kukliansko ir kt.) mokomųjų priemonių bei užsienio autorių (J. Horswell, M. Edwards, ENFSI konferencijų medžiaga) specialiosios literatūros. Atlikta LTEC visų medžiagų ir gaminių skyriaus ekspertų ir specialistų apklausa (atlikta 2009 m. kovo mėn.), analizuoti ekspertizės aktai, specialisto išvados ir ekspertizės aktai dėl negalėjimo duoti išvadų.

1. Kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo samprata, rūšys, uždaviniai

Atliekant nusikalstamos veikos tyrimą dažnai susiduriama su būtinybe nustatyti tam tikrus faktus, kai tam reikalingos specialios žinios. Tokiu atveju yra skiriamos atlikti ekspertizės (tyrimai), kurių metu ekspertams (specialistams) pavedama atlikti konkrečių objektų tyrimą ir pateikti objektyvias ir nešališkas išvadas į suformuluotus klausimus. Sparčiai vystantis mokslui, nuolat vykstant naujų tyrimo metodų efektyviam pritaikymui praktikoje, šiandien sėkmingai atliekama daug įvairių ekspertizių (tyrimų): nuo daktiloskopinių, trasologinių, balistinių iki odorologinių, kalbos, garso ir kitų., o taip pat ir darbe nagrinėjamų medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų).

Nors kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo samprata šiandien yra plačiai vartojama bei žinoma, vis dėlto retai kur nurodomas jos apibrėžimas. Dažniausiai tokio tyrimo samprata suvokiama per medžiagų ir gaminių tyrimo objektus: LTEC metodinėse rekomendacijose³ teigiama, kad „medžiagų ir gaminių teismo ekspertizės - tai grupė atskirų rūšių ekspertizių: dažų, plastikų, tekstilės pluoštų, naftos produktų, narkotinių medžiagų ir kt.“. LTEC nuostatuose nurodomos atskirų medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų) rūšių sąvokos bei jų vykdomi uždaviniai⁴. KTC nuostatuose⁵ taip pat nurodytos kai kurių (tų, kurios yra atliekamos Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre) medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų) sąvokos, nurodant jų uždavinius. Taigi nei specialiojoje literatūroje, nei teisės norminiuose aktuose nėra tiesiogiai įvardinta, kas yra medžiagų ir gaminių tyrimas. Tokia situacija paaiškintina tuo, kad medžiagų ir gaminių tyrimai apima platų ratą atskirų ekspertizės (tyrimo) rūšių, tiriančių objektus, kurie yra skirtingos prigimties medžiagos ir gaminiai. Todėl šių savarankiškų ekspertizių (tyrimų) sugretinamumo klausimas yra daugiau teorinio klasifikacinio pobūdžio.

Siekiant atskleisti kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo sampratą, būtina pateikti kriminalistinės teismo ekspertizės sampratą. Teismo kriminalistinė ekspertizė - tai viena iš

³ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002, p. 3.

⁴ LTEC nuostatai, 3 punkto 13, 15-25 dalis.

⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas dėl objektų tyrimo, ekspertizių atlikimo ir paaiškinimų teikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose nuostatų patvirtinimo (toliau – KTC nuostatai), 2008, Nr. 5-V-398.

teismo ekspertizės rūšių, išskirta iš teismo ekspertizių tarpo pagal plačiausią klasifikavimo pagrindą, t.y. mokslo žinių sritį (t.y. kriminalistikos mokslo žinių sritį). Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas teismo ekspertizę apibrėžia kaip „proceso veiksmą, kuriuo teismas ar teisėjas skiria teismo ekspertui atlikti ekspertizę ir atsakyti į specialių žinių reikalaujančius klausimus, o teismo ekspertas atlieka jam pavestus tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte“⁶. Taigi ekspertizė gali būti suprantama tiek kaip proceso veiksmas, tiek kaip specialus tyrimas, atliekamas ekspertų. Kadangi darbe yra analizuojamos medžiagų ir gaminių tyrimo galimybės, ekspertizės samprata bus dažniau vartojama tyrimo atlikimo kontekste.

Kriminalistinius medžiagų ir gaminių tyrimus taip pat atlieka specialistai, turintys tyrimui reikiamų specialių žinių bei įgūdžių, kuriems pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais⁷. Nesuteikiant svarbos atskiram specialisto atliekamo objektų tyrimo ir eksperto atliekamos ekspertizės aptarimui, toliau šios formos bus įvardijamos kaip ekspertizės ir tyrimai arba tyrimai (terminą vartojant plačiąja prasme).

Atkreiptinas dėmesys į „specialių žinių“ terminą, kurios būtinos tiek nustatant pagrindą skirti ekspertizę (objektų tyrimą), tiek ir atliekant ją (jį). Specialios žinios - tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos išsilavinimo, specialaus studijavimo arba profesinės veiklos dėka, naudojamos gauti įrodomąją informaciją, būtiną nusikaltimui iširti⁸. Kartu pabrėžiama, kad specialiosios žinios yra neteisinės žinios ir žinios, kurių neturi „vidutinis pilietis“⁹. Vadinasi, ekspertai ir specialistai, naudodamiesi tik savo specialiomis neteisinėmis žiniomis, atlieka jiems pavestą ekspertizę arba objektų tyrimą ir, užfiksavę tyrimo rezultatus, pateikia atitinkamai ekspertizės aktą arba specialisto išvadą.

Beje, pagal panaudojamų specialių žinių sritį, ekspertizės (tyrimai) yra skirstomi į tam tikras rūšis. Kadangi kriminalistinėse medžiagų ir gaminių ekspertizėse (tyrimuose) yra panaudojamos chemijos bei fizikos mokslo žinios, šie tyrimai dar kai kur yra įvardijami kaip cheminiai ir fizikiniai tyrimai¹⁰.

⁶ Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969. 3 straipsnio 4 dalis.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (toliau – Lietuvos Respublikos BPK), Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341. 89 straipsnio 1 dalis.

⁸ BURDA, Ryšardas; JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. Jurisprudencija, 2006, Nr. 11 (89), p. 19.

⁹ JUŠKEVIČIŪTĖ J.; MALEVSKI H. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo (lyginamoji studija). Kriminalinė justicija, 1997, T. 6, p. 42.

¹⁰ Kriminalistinių tyrimų departamentas. Ekspertizės ir tyrimai. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 1994, p. 35.

Susisteminius norminiuose teisės aktuose bei literatūroje pateikiamus bendrus teismo ekspertizių (tyrimų) požymius galima suformuluoti kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo sampratą. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas suprantamas kaip procesiškai reglamentuotas ekspertų ar specialistų atliekamas kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas, siekiant iširti nusikalstamos veikos pėdsakus ir daiktinius įrodymus, ir reikalaujantis mokslo, technikos, meno ar kitų specialių žinių, ir kurio rezultatai įforminami ekspertizės akte arba specialisto išvadoje.

Būtina paanalizuoti medžiagų ir gaminių tyrimo objektų sampratą. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne¹¹ pateikiama termino „medžiaga“ viena iš reikšmių yra: „daiktas ar daiktai, žaliava, iš kurios kas nors sudaryta ar daroma“. Tuo tarpu „gaminys“ apibrėžiamas kaip „pagamintas daiktas, produktas“. Palyginus šias dvi sąvokas, galime daryti išvadą, kad gaminys yra tam tikros gamybos rezultatas, o medžiaga - tai pirminė žaliava, naudojama naujiems produktams kurti. Taigi stiklas, plastikas, dažai, alkoholiniai skysčiai, šūvio pėdsakai, metalų lydiniai, daugelis narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei pluoštų ir kiti objektai yra gaminiai kriminalistinių tyrimų prasme, o tam tikrais atvejais narkotinės medžiagos (pvz. kanapės), pluoštai (pvz., medvilnė, linas) priskirtini prie medžiagų. Atrodytų, kad kai kurie kitų ekspertizės (tyrimo) rūšių objektai, kaip portretai, dokumentai (tai juk taip pat gaminiai) taip pat priskirtini prie medžiagų ir gaminių tyrimo objektų. Vis dėlto, vadovaujantis teismo ekspertizės teorija tokie objektai yra kitų kriminalistinių ekspertizės rūšių objektai.

Sąvoka „medžiagų ir gaminių tyrimas“ apima teismo ekspertizės, objektų tyrimus bei ekspertizės, neturinčias teismo ekspertizės statuso, kadangi visoms šioms tyrimų rūšims yra taikomi tie patys mokslinio tyrimo metodai ir priemonės¹².

Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas apima keliolika atskirų ekspertizės (tyrimų) rūšių: alkoholinių skysčių ir aparatų naminei degtinei gaminti, dažų, dirvožemio, metalų, naftos produktų, narkotinių ir psichotropinių medžiagų, plastikų (polimerinių medžiagų), stiklo, pluoštinių medžiagų, šūvio pėdsakų, augalinės ir gyvulinės kilmės objektų (kitaip - biologines), metalografijos ekspertizės (tyrimus)¹³. LTEC atlieka visų išvardintų objektų ekspertizės (tyrimus), tuo tarpu Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras atlieka visas, išskyrus pluoštinių medžiagų, naftos produktų, metalografines, dirvožemio bei augalinės

¹¹ Lietuvių kalbos institutas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.

¹² LTEC nuostatai, 7 punktas.

¹³ Ekspertizių (tyrimų) pavadinimų formuluotės pateiktos vadovaujantis LTEC nuostatais.

ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizės (tyrimus). Pagal LTEC 2006-2008 metų atliktų medžiagų ir gaminių tyrimo statistinius duomenis, dažniausia atliekamos naftos produktų ir pluoštinių medžiagų ekspertizės (tyrimai): 2008 m.- atitinkamai 22% ir 19%, 2007 m.- 22% ir 25%, 2006 m.- 21% ir 27% visų medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų). Taip pat nemažai atliekama dažų, narkotinių ir psichotropinių medžiagų, stiklo, plastiko, biologinių, metalografinių tyrimų.

P. Pošiūnas teigia, kad teismo ekspertizės objektai - tai informacijos šaltiniai, kuriuos ištyręs ekspertas gali pažinti faktinius duomenis (faktus, aplinkybes)¹⁴. Kitaip tariant objektų tyrimas „atskleidžia“ vertingą informaciją, kuri nulemia vienokios ar kitokios išvados davimą. Todėl itin svarbu žinoti, *kas* gali būti tyrimo objektais, ir taip optimaliai išnaudoti įrodymų rinkimo galimybes baudžiamajame procese.

Kriminalistinė medžiagų ir gaminių ekspertizė (tyrimas) tiria daugybę įvairių objektų, kurių pagrindiniai yra alkoholiniai skysčiai bei aparatai namų gamybos stipriems alkoholiniams gėrimams gaminti, lakai, dažai ir jų dangos, dirvožemis, metalai, jų lydiniai ir gaminiai, naftos produktai (degalai, alyvos, tepalai ir pan.), narkotinės ir psichotropinės medžiagos bei jų pirmtakai (prekursoriai), plastikai ir jų gaminiai, stiklas ir jo gaminiai, pluoštinės medžiagos, šūvio pėdsakai, augalinės ir gyvulinės kilmės objektai.

Be to, jau minėtose LTEC metodinėse rekomendacijose¹⁵ medžiagų ir gaminių tyrimo objektais taip pat yra įvardijami ir kiti objektai, glaudžiai susiję su pirmaisiais, pavyzdžiui: įvairūs daiktai ir įrankiai, panaudoti stiklo gaminiui sudaužyti, švirkštai, drabužiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų likučiais bei įvairūs kiti daiktai, ant kurių gali būti išlikę medžiagų pėdsakų. Tačiau ir tokiu atveju, tyrimo objektų prigimtis nesikeičia: nuo drabužių yra nurenkami ir tiriami pluoštai, dažų dalelės, ant įrankių, naudotų stiklo gaminiui sudaužyti, ieškoma stiklo mikropėdsakų ir pan.

Pastebėtina, kad LTEC nuostatų 4 punktas įteisina nebaigtinį LTEC atliekamų tyrimų (ne tik medžiagų ir gaminių, bet apskritai visų tyrimų rūšių) sąrašą. Todėl „atsižvelgiant į turimą techninę bazę, ekspertų (specialistų) kompetenciją ir kitas sąlygas“¹⁶, gali būti atliekami ir kitų rūšių tyrimai.

¹⁴ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988, p. 10.

¹⁵ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002.

¹⁶ LTEC nuostatai, 4 punktas.

Tyrimų rūšys. Tyrimai gali būti skirstomi į grupes, remiantis įvairiais klasifikaciniais pagrindais. Dauguma klasifikuojamų ekspertizės (tyrimų) rūšių yra įtvirtintos LTEC nuostatuose. Pateikiami vienasmenės, kompleksinės, komisijinės, pirminės, papildomos, pakartotinės ekspertizės (tyrimo) apibrėžimai, įtvirtintas jų skyrimo ir atlikimo reglamentavimas. P. Pošiūnas¹⁷ taip pat pateikia šias ekspertizių klasifikacijas, kai kurias iš jų trumpai aptardamas.

Pagal asmenų, kuriems pavesta atlikti ekspertizę, skaičių ekspertizės (tyrimai) yra:

- a) vienasmenės- ekspertizės (tyrimai), atliekamos vieno eksperto (specialisto);
- b) komisijinės¹⁸- ekspertizės (tyrimai), atliekamos kelių tos pačios srities ekspertų (specialistų), kurie, apibendrinę ir įvertinę tyrimo rezultatus, pateikia bendrą išvadą. Pažymėtina, kad toks tyrimas skiriamas tiems patiems objektams tirti ir klausimams spręsti. Paprastai komisijinis tyrimas skiriamas esant daug tiriamosios medžiagos arba esant būtinybei atlikti sudėtingus tyrimus, taip pat ir pakartotinių ekspertizių (tyrimų) skyrimo atvejais. Galimybė skirti tokį kelių žinovų tyrimą užtikrina sklandų ir profesionalų ekspertų (specialistų) darbą. LTEC statistikos duomenimis iš visų atliktų medžiagų ir gaminių tyrimų 2008 m. buvo skirta 27 (iš 771), 2007 m.- 40 (900), 2006 m.- 29 (965) komisijiniai tyrimai. Tai tik patvirtina, kad nors ir ne taip dažnai, bet pasitaiko atveju, kai tyrimams atlikti būtinas kelių tos pačios srities ekspertų (specialistų) bendradarbiavimas.

Pagal panaudotų mokslo sričių kiekį ekspertizės (tyrimai) yra:

- a) vienarūšės¹⁹- ekspertizės (tyrimai), atliekamos, remiantis vienos specialios mokslo srities žiniomis. Taigi vienarūšiai tyrimai apima jau aptartus vienasmenius ir komisijinius tyrimus.
- b) kompleksinės- ekspertizės (tyrimai), atliekamos kelių skirtingos srities ekspertų (specialistų), kurie, apibendrinę ir įvertinę tyrimo rezultatus, pateikia bendrą išvadą. Pabrėžtina, kad tokia ekspertizė (tyrimas) skiriama tiems paties objektams tirti ir klausimams spręsti. Tokie tyrimai, pritaikant kelių specialių mokslo sričių žinias, skiriami, kai į tam tikrą klausimą atsakyti nepakanka vienos specialios mokslo srities žinių, pavyzdžiui, nebus galima atsakyti į klausimą dėl automobilio dalies ir

¹⁷ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 21-27.

¹⁸ LTEC nuostatai, 5 punktas.

¹⁹ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988, p. 14.

nukentėjusiojo drabužių kontakto, nepaskyrus kompleksinės pluoštinių medžiagų ir dažų ekspertizės (tyrimo). Kompleksinių tyrimų svarbą procese patvirtina LTEC statistika: 2008 m. (tiek skiriant tyrimus viename medžiagų ir gaminių tyrimų skyriuje, tiek atliekant tyrimus su kitais skyriais) tokių tyrimų skaičius buvo 119 tyrimai (15% visų medžiagų ir gaminių tyrimų), 2007 m.- 160 (18%), 2006 m.- 169 (18%). Pastebimos nusistovėjusios tendencijos patvirtina, kad beveik penktadalis visų atliktų tyrimų reikalauja daugiau negu vienos mokslo srities žinių.

Pagal tyrimo apimtį ekspertizės (tyrimai) yra:

- a) pagrindinės²⁰ - pirmą kartą atliekama atitinkamos rūšies ekspertizė (tyrimas);
- b) papildomos- ekspertizė (tyrimas), atliekama teismo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno pavedimu dėl pirminio (pagrindinio) tyrimo nepakankamo aiškumo ar išsamumo;

Papildoma ekspertizė (tyrimas) skiriama, kai ekspertas (specialistas) ištyrė ne visus jam pateiktus objektus, netiksliai arba neišsamiai atsakė į jam pavestus spręsti klausimus, taip pat papildomai surinkus medžiagos, reikalingos tai pačiai užduočiai vykdyti (pavyzdžiui, pateikus daugiau lyginamųjų pavyzdžių). Pažymėtina, kad tyrimas nėra papildomas, pateikus visai naujus tyrimo objektus ir suformulavus naujus klausimus. Papildoma ekspertizė skiriama tik tada, kai reikia papildyti eksperto išvadą, t.y. kai reikia duoti išvadą tais klausimais, kuriuos ekspertas jau tyrė²¹.

Pagal tyrimų eiliškumą ekspertizės (tyrimai) yra:

- a) pirminės- pirmą kartą atliekama atitinkamos rūšies ekspertizė (tyrimas);
- b) pakartotinės- teismo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno pavedimu dėl pirminio tyrimo išvadų nepagrįstumo ar prieštaravimo kitai ikiteisminio tyrimo ir (ar) bylos medžiagai²²;

Pakartotinės ekspertizės (tyrimai) skiriamos, kai išvada yra nepagrįsta, pavyzdžiui, kai teismas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutaria (pabrėžtina, kad tai yra šių subjektų teisė, o ne pareiga, tuo labiau, kad vertintina ir kitų nustatytų faktų įrodomoji reikšmė, objektyvus galimumas paskirti pakartotinį tyrimą) taikytus tyrimo metodus esant

²⁰ Pagrindinės ekspertizės (tyrimo) sąvoką nurodo P. Pošiūnas, nors šis tyrimas savo skyrimo ir atlikimo prasme tapatus pirminiam.

²¹ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988, p. 15.

²² LTEC nuostatai, 6 punkto 3 dalis.

nepakankamai mokliškai pagrįstus. Kitas pakartotinio tyrimo skyrimo pagrindas - prieštaravimas kitai ikiteisminio tyrimo medžiagai ir (ar) bylos medžiagai. Tai gali būti prieštaravimas kitam ekspertizės aktui ar specialisto išvadai arba kitiems surinkties įrodymams, taip pat kai viename ekspertizės akte, specialisto išvadoje pateikiami vienas kitam prieštaraujantys teiginiai (pavyzdžiui, išvados neatitinka tiriamosios dalies). Pakartotinė ekspertizė (tyrimas) skiriama atlikti kitam, dažniausia aukštesnę kvalifikaciją turinčiam ekspertui (specialistui).

Pastebėtina, kad per pastaruosius dvejus metus (2008 ir 2007 metų LTEC statistika) nebuvo paskirta nei viena papildoma ar pakartotinė ekspertizė (tyrimas)²³. Yra keletas priežasčių, nulėmusių tokią situaciją. Pirmiausia, prie tokios situacijos prisideda Lietuvos Respublikos BPK bei LTEC nuostatuose įtvirtintas teisinis reglamentavimas. Ekspertizės aktui esant nepakankamai išsamiam ar aiškiam, pirmiausia yra svarstomas klausimas apklausti ekspertą. Lietuvos Respublikos BPK 285 straipsnyje numatyta, kad ekspertas į teismo posėdį šaukiamas apklausai tik tuo atveju, kai teismas pripažįsta, kad jo parodymai būtini ekspertizės aktui paaiškinti ar papildyti²⁴. Panaši teisės norma dėl specialisto apklausos (dėl išvados paaiškinimo ir papildymo) numatyta Lietuvos Respublikos BPK 284 straipsnio 2 dalyje. Ikiteisminio tyrimo metu ekspertai ir specialistai taip pat yra įpareigoti duoti paaiškinimus: tai numato LTEC nuostatų 14 punkto 8 dalis, numatanti pareigą teikti paaiškinimus (ir išvadas) remiantis tik savo specialiomis žiniomis. Vis dėlto, ekspertų ir specialistų apklausos metu galima išsiaiškinti tik klausimus, kurie nereikalauja papildomų tyrimų, t.y. tik dėl konkretaus surašyto ekspertizės akto ar specialisto išvados nepakankamo aiškumo ar neišsamumo. Taigi prireikus atlikti kitus specialius tyrimus, turi būti skiriama papildoma ekspertizė (tyrimas).

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad galiojantis Lietuvos Respublikos BPK apskritai nenumato papildomos ar pakartotinės ekspertizės skyrimo. „Teismas, įvertinęs ekspertizės aktą kaip nepakankamai išsamų ar nepakankamai pagrįstą turi teisę skirti naują ekspertizę“²⁵. Vadinas, teismas, kitaip nei anksčiau galiojęs BPK (teismas, įvertinęs ekspertizės aktą kaip nepakankamai išsamų ar nepakankamai pagrįstą, skirdavo atitinkamai papildomą ar pakartotinę ekspertizę²⁶), gali skirti naują ekspertizę, kuri nėra laikoma nei papildoma, nei pakartotine.

²³ Tiesa, 2006 m. buvo paskirta viena papildoma ir dvi pakartotinės ekspertizės (tyrimai).

²⁴ Lietuvos Respublikos BPK, 285 straipsnis.

²⁵ Lietuvos Respublikos BPK, 268 straipsnio 7 dalis.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II tomas. Vilnius, 2003.

Tokios papildomų bei pakartotinių ekspertinių tyrimų skyrimo mažėjimo tendencijos peršamintį dėl teisinio reguliavimo neveiksmingumo, aiškumo stokos, todėl būtina atlikti teisinį monitoringą bei pateikti išvadas dėl teisės normų, reglamentuojančių šias tyrimo rūšis, veiksmingumo ir reikalingumo baudžiamojo proceso teisiniuose santykiuose.

Medžiagų ir gaminių tyrimų uždaviniai. Kaip minėta, medžiagų ir gaminių ekspertizės (tyrimai) apima platų ratą atskirų ekspertizės (tyrimo) rūšių. Kadangi jų tyrimo objektai skiriasi savo prigimtimi, todėl ir tyrimui keliami uždaviniai pasižymi įvairove. Pagrindiniai kiekvienos ekspertizės rūšies uždaviniai yra nurodomi LTEC nuostatų 3 punkte, taip pat KTC nuostatų 3 punkte. Uždaviniai vardijami ir minėtose metodinėse rekomendacijose²⁷, taip pat ir kituose LTEC leidiniuose apie atskiras medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų) rūšis. Atlikus LTEC nuostatuose bei metodinėse rekomendacijose (tiek bendros, tiek atskirų tyrimo rūšių rekomendacijų) pateikiamų uždavinių lyginamąją analizę, pastebėtina, kad LTEC nuostatai kai kur ne taip detalčiai nurodo kai kurių ekspertizių (tyrimų) keliamus uždavinius. Pavyzdžiui, metodinėse rekomendacijose, nurodoma, kad vienas iš alkoholinių skysčių ekspertizės uždavinių yra „nustatyti kiekybinę alkoholinių skysčių sudėtį - stiprumą, įvairių ingredientų koncentraciją“²⁸, kai tuo tarpu LTEC nuostatuose toks uždavinys nėra įvardijamas. Kita vertus, toks uždavinys visada sprendžiamas, nustatinėjant bendrą (skirtingą) grupinį priklausomumą. Tačiau neaišku tada, kodėl LTEC nuostatuose vienas iš narkotinių ir psichotropinių medžiagų tyrimo uždavinių - koncentracijos (kiekio) nustatymas - yra nurodomas.

Kitas pavyzdys, iliustruojantis nevisišką LTEC nuostatuose vardijamų ekspertizių uždavinių nurodymą, yra dėl dirvožemio ekspertizių (tyrimų) – LTEC nuostatuose nėra nurodomi tokie uždaviniai kaip dirvožemio ant objekto nešiklio atsiradimo mechanizmo nustatymas ar jo atsiradimo laiko nustatymas, nors tokie uždaviniai yra vykdomi LTEC.

Kritikuotini ir KTC nuostatai tyrimo uždavinių pateikimo požiūriu: vardijant dažų ir lakų, stiklo, plastiko, metalo gaminių tyrimo uždavinius neišskirtas kontakto fakto nustatymo uždavinys. Toks tyrimo uždavinių pateikimas minėtuose poįstatyminiuose teisės aktuose nėra vertinamas teigiamai. Kadangi atskirų ekspertizių (tyrimų) keliami uždaviniai yra gairės tiek

²⁷ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004.

²⁸ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 64.

tyrimą vykdančioms institucijoms, jų pareigūnams, tiek ir privatiems asmenims, todėl reikėtų tobulinti, tiksliai, detalai ir visapusiškai nurodyti tiek LTEC nuostatuose, tiek KTC nuostatuose įtvirtinamus kriminalistinio tyrimo uždavinius.

Kriminalistinėje literatūroje yra skiriamos tokios teismo ekspertizės uždavinių grupės, kurios yra taikomos ir medžiagų ir gaminių tyrimams:

- a) identifikaciniai²⁹;
- b) neidentifikaciniai³⁰;

Identifikaciniai uždaviniai sprendžia individualaus ar bendro (skirtingo) grupinio priklausomumo, objekto priklausomumo kitam tūriui (masei), bendro kilmės šaltinio nustatymo ir visumos pagal dalis nustatymo (skiriamas kompleksinis tyrimas) klausimus. Neidentifikaciniai uždaviniai susiję su klausimais, kai nereikia konstatuoti objekto(-ų) priklausomumo kitam (trečiajam) objektui.

Neidentifikaciniai uždaviniai yra skirstomi dar į klasifikacinius bei diagnostinius³¹. Klasifikaciniai uždaviniai priskiria tyrimo objektą konkrečiai klasei, rūšiai, tipui, o diagnostiniai nustato konkrečias faktines aplinkybes (objektų kontakto klausimas, trumpo jungimo požymių nustatymas ir pan.).

Tiesa, LTEC sudarytose metodinėse rekomendacijose nurodoma uždavinių grupė-rekonstrukciniai uždaviniai - sudegintų, perdažytų ir kitaip paveiktų pluoštinių medžiagų tyrimas³², kurio tikslas yra nustatyti, ar degėsiuose yra pluoštinių medžiagų likučių, kokia jų spalva, morfologinė sudėtis ir pan. Rekonstrukcinių uždavinių grupės būtų galima išskirti ir kituose tyrimuose, pavyzdžiui dažų. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad ir kitais atvejais tyrimas nustato pluoštinės medžiagos morfologinę sudėtį, jos spalvas ir atspalvius, todėl rekonstrukcinius uždavinius derėtų laikyti neidentifikacinių uždavinių grupės pogrupiu. Vis dėlto, toks perteklinis rekonstrukcinių uždavinių išskyrimas nėra vertintinas neigiamai, nes tokiu būdu medžiagą ruošiantys pareigūnai yra informuojami apie galimus teigiamus tyrimo rezultatus ir yra skatinami ekspertizei (tyrimui) pateikti ir įvairiai paveiktas medžiagas, kai “vidutiniam piliečiui” toks pateikimas atrodytų beprasmiškas.

²⁹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 82.

³⁰ Ten pat, p. 73.

³¹ POŠIŪNAS, Pijus. Kriminalistinės ekspertizės. Vilnius, 1997, p. 75.

³² Lietuvos teismo ekspertizės centras. Pluoštinių medžiagų ekspertizė. Vilnius, 2006, p. 5.

Dažniausiai atliekant medžiagų ir gaminių tyrimus yra keliami identifikaciniai uždaviniai. Vienas svarbiausių jų - individualaus arba bendro (skirtingo) grupinio priklausomumo nustatymas. Bendras grupinis priklausomumas iš esmės yra konkretaus daikto identifikavimo tikimybė, kurios laipsnis priklauso nuo apibrėžiamos objektų grupės: kuo apibrėžiama objektų grupė yra mažesnė, tuo individualios identifikacijos tikimybė yra didesnė³³. Individualus priklausomumas reiškia tiriamo objekto priskyrimą konkrečiam vienam daiktui. Tyrimo objekto vienodumo su kitais tam tikros grupės objektais faktas dažniausia nustatinėjamas pluoštų, dažų, stiklo, naftos, alkoholinių medžiagų, dirvožemio bei kituose tyrimuose.

Bendras medžiagų kilmės šaltinio nustatymas³⁴ - kitas svarbus identifikacinis medžiagų ir gaminių tyrimo uždavinys, sprendžiamas, kai nėra identifikuotas pats kilmės šaltinis ir negalima spręsti dėl objektų priklausomumo konkrečiam tūriui, masei. Bendras kilmės šaltinio nustatymas yra tyrimo objektų identifikacija, priskiriant juos tam pačiam kilmės vienetui. Faktą, jog ant dviejų skirtingų objektų esančios medžiagos yra iš bendro kilmės šaltinio, dažniausia tenka nustatyti, atliekant dirvožemio, narkotinių ir psichotropinių medžiagų, augalinės kilmės objektų, alkoholinių skysčių bei kitus tyrimus.

Medžiagos priklausomumas konkrečiam tūriui, masei³⁵, arba kitaip - tyrimo objekto identifikavimas su konkrečiu tūriu, mase dažniausia sprendžiamas alkoholinių skysčių, dirvožemio, naftos, narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei augalinės kilmės objektų tyrimuose.

Daikto visumos nustatymo pagal dalis³⁶ uždavinys sprendžia, ar konkrečios tiriamųjų objektų dalys sudarė vieną visumą. Dažniausia toks uždavinys keliamas pluoštų, plastikų, stiklo ekspertizėse (tyrimuose). Tiesa, tokie tyrimai yra kompleksiniai, atliekami kartu su trasologinių tyrimų žinovais.

Neidentifikaciniai uždaviniai, apimantys tiek klasifikacinius, tiek diagnostinius klausimus, apima daug platesnį ir įvairesnį ratą klausimų. Išskirtinas medžiagų ir gaminių kontakto fakto klausimo nustatymas - neidentifikacinis diagnostinis uždavinys. Tai galima nustatyti tik esant abipusių (kryžminių) įvairių medžiagų (atitinkamo grupinio priklausomumo)

³³ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dažų ekspertizė. Informacinis laiškas. Vilnius, 2006, p. 4.

³⁴ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 73.

³⁵ Ten pat, p. 73.

³⁶ Ten pat, p. 100.

pėdsakų³⁷. Vadinasi, ant abiejų kontaktavusių objektų turi atsidėti, “nusėsti” kito objekto mikrodalelės. Pažymėtina, kad tai ne konkretaus objekto, o tam tikros situacijos identifikavimas, t.y. kontakto fakto nustatymas, diagnostika.

Visoms medžiagų ir gaminių ekspertizėms (tyrimams) gali būti keliamas uždavinys-medžiagos ar gaminio prigimties nustatymas. Sprendžiant šį uždavinį, ekspertai (specialistai) nustato, ar medžiaga, gaminys yra tam tikras objektas (ar tai narkotinės (psichotropinės) medžiagos, alkoholinis skystis, dirvožemis ir pan.).

Klasifikaciniai uždaviniai priskiria tyrimo objektus prie tam tikros klasės, tipo, rūšies objektų, pavyzdžiui, priskiria naftos produktus tam tikrai techninei klasifikacinei kategorijai³⁸, nustato augalo ar gyvūno taksono kategoriją³⁹, dirvožemio mikrodalelių taksonomių priklausomumą⁴⁰, plastiko polimero tipą⁴¹ ir pan.

Paminėtini ir kiti medžiagų ir gaminių tyrimo uždaviniai: kiekybinės (tam tikrų medžiagų koncentracijos viename vienete) ir kokybinės (cheminės sudėties) medžiagos sudėties nustatymas⁴² (ypač naftos, alkoholinių skysčių, narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei kituose tyrimuose), medžiagos ar gaminio paskirties (panaudojimo srities), pagaminimo būdo (namų sąlygomis, pramoniniu būdu) nustatymas. Stiklo ir jo gaminių, metalų ir jų lydinių bei pluoštų tyrimuose siekiama iširti medžiagas veikusią temperatūrą, mechaninių ir kitų veiksnių poveikio įtaką, veikimo sąlygas⁴³. Dirvožemio, dažų tyrimo metu ekspertai (specialistai) aiškinasi dalelių atsiradimo mechanizmą (būdą), jo atsiradimo laiką, metalografinis tyrimas diagnozuoja naujų metalo savybių atsiradimo laiką⁴⁴ (pavyzdžiui, surudijimas). Aparatų namų gamybos stipriems alkoholiniamis gėrimams gaminti tyrimas tiria aparatų namų gamybos stipriems alkoholiniamis gėrimams gaminti pritaikomumą tokių gėrimų gamybai taip pat nustato, ar tyrimo objektai - dalys yra iš minėtų aparatų.

Žinoma šiame darbe nelengva aptarti visus atskirų medžiagų ir gaminių ekspertizių (tyrimų) rūšių uždavinius dėl jų gausos, todėl apsiribojama tik pagrindiniais šioms tyrimų

³⁷ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 101.

³⁸ Ten pat, p. 86.

³⁹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizė. Vilnius, 2006, p. 4.

⁴⁰ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dirvožemio ekspertizė. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2006, p. 5.

⁴¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Plastikų ir jų gaminių ekspertizė. Informacinis laiškas. Vilnius, 2006, p. 4.

⁴² Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 87.

⁴³ Ten pat, p. 82.

⁴⁴ LTEC nuostatai, 3 punkto 23 dalis.

rūšims keliamais uždaviniais. Svarbu, kad kiekvienu konkrečiu nusikalstamos veikos tyrimo atveju, uždaviniai skiriasi ne tik pagal ekspertizės objektus - surastus pėdsakus -, bet taip pat priklauso ir nuo konkrečios tyrimo situacijos. Pavyzdžiui, eismo įvykio byloje, nors ir galint sėkmingai paimti pluoštus nuo vairuotojo sėdynės, siekiant įsitikinti, ar automobilį vairavo būtent tas asmuo, tyrimo rezultatai neduotų jokios naudos, jei yra žinoma, kad toks sėdynės apmušalų ir vairuotojo drabužių kontaktas vyko jau prieš eismo įvykį ar po jo⁴⁵. Todėl svarbu tiksliai išsiaiškinti visas aplinkybes ir kelti tokius tyrimo uždavinius, kuriais būtų nustatyti pagrįsti įrodomąją reikšmę turintys faktai.

Medžiagą tyrimui rengiantys pareigūnai, žinodami, kokie yra galimi medžiagų ir gaminių ekspertizės kiekvieno atskiro objekto uždaviniai, suvokia, kokios yra ekspertinės tyrimo galimybės ir kokius klausimus galima išsiaiškinti atskleidžiant nusikalstamas veikas. Todėl yra skatintinas norminių teisės aktų tobulinimas (detaliai nurodant atskirų tyrimų uždavinius), metodinių rekomendacijų, kitos literatūros rengimas, įtvirtinančios pagrindinius šių medžiagų ir gaminių tyrimo rūšių uždavinius.

Tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir bylos nagrinėjimo teisme stadijoje medžiagų ir gaminių ekspertizės (tyrimai) dažniausia atliekamos tiriant nužudymus, išžaginimus, vagystes, plėšimus, autotransporto įvykius, nusikalstamas veikas dėl turto sunaikinimo ar sugadinimo, neteisėto namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gamavimo, laikymo, gabenimo ir realizavimo⁴⁶ bei disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis.

⁴⁵ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Teismo ekspertizės klausimai. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 11.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741. 201 straipsnis.

2. Ekspertizės (tyrimo) skyrimas ir medžiagos jai rengimas

Šiame skyriuje nagrinėjami pagrindiniai tyrimo skyrimo klausimai (tyrimo skyrimo teisinis pagrindas, skyrimo įforminimas, skyrimo momento parinkimo svarba bei kelių tyrimo rūšių eiliškumo nustatymo reikšmė) ir esminiai tyrimo medžiagos rengimo etapai: tyrimo objektų suradimas, jų paėmimas bei pakavimas, objektų laikymas. Aptariami ir kiti svarbūs probleminiai klausimai: reikšmingų duomenų, galinčių turėti įtakos tyrimui, pateikimas, klausimų ekspertams (specialistams) formulavimas. Analizuojant pagrindines tyrimo skyrimo bei medžiagos rengimo problemas, aptariamos ir priemonės, kaip išvengti klaidų darymo bei taip siekti visų ekspertinio tyrimo galimybių išnaudojimo.

Tyrimo skyrimas

Ekspertizės (tyrimo) skyrimo teisinis pagrindas yra būtinumas atlikti specialių žinių reikalaujantį specialų tyrimą nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti. Pateiktas pagrindas apima du pagrindinius elementus⁴⁷: a) tyrimas yra skiriamas nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti; b) tokiam tyrimui atlikti yra reikalingos specialios mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios. Vadinasi, tiek ikiteisminio tyrimo, tiek bylos nagrinėjimo teisme stadijoje gali būti atliekamas medžiagų ir gaminių tyrimas, jei atitinkami tyrimą skiriantys subjektai (ekspertizei atlikti - ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas; objektų tyrimui atlikti - prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas) nusprendžia dėl jo būtinumo. Antrasis elementas patvirtina jau minėtą nuostatą, kad tiek skiriant tyrimą, tiek ir jį atliekant keliamas specialių žinių panaudojimo reikalavimas.

Ekspertizės (tyrimo) skyrimo įforminimo dokumentai yra „teisėjo arba teismo nutartis skirti ekspertizę, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno užduotis atlikti objektų tyrimą, taip pat fizinio bei juridinio asmens prašymas atlikti ekspertizę, neturinčią teismo ekspertizės statuso“⁴⁸. Tyrimo skyrimo dokumento forma ir jos turinys yra svarbūs ne tik formaliąja prasme (yra tyrimo skyrimo pagrindas), bet ir turi tiesioginę reikšmę atliekamų tyrimų kokybiškumui. Nuo nutarties, užduoties ar prašymo teisingo įforminimo priklauso bus galima,

⁴⁷ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 31.

⁴⁸ LTEC nuostatai, 22 punktas.

ar ne atlikti objektų ekspertizę ar tyrimą. 1997 metais atlikta ekspertinė praktika⁴⁹ parodė, kad teismai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai nesurašydavo atitinkamo procesinio dokumento dėl ekspertizės (tyrimo) atlikimo, siūsdami į LTEC ar kitas įstaigas netinkamos formos prašymus, lapelius, raštus. Taigi dėl netinkamos formos dokumento tyrimo iš viso nebuvo galima atlikti arba dėl laiko sugaišimo įforminimams, jos atlikimo galimybės neretai ir sumažėdavo. Nors pastarųjų metų praktika rodo tinkamą dokumento skirti ekspertizę (tyrimą) įforminimą, būtina ir toliau akcentuoti nutarties, užduoties ar prašymo surašymo tvarkos svarbą. Mat ten nurodoma tyrimui itin svarbi informacija, kaip su tyrimo dalyku susijusių aplinkybių aprašymas, tyrimo skyrimo pagrindas, tyrimo užduotis ir klausimai, ekspertinio tyrimo medžiaga ir pan., privalo būti aiški, nedviprasmiška ir pakankama.

Ekspertizės (tyrimo) tinkamas skyrimo momento parinkimas gali turėti didelės reikšmės tiek ikiteisminio tyrimo ar teismo bylos nagrinėjimo eigai, tiek ir apskritai tyrimo atlikimo kokybei. Kadangi daugelis medžiagų ir gaminių tyrimo objektų gali būti lengvai ir greitai „prarandami“ (tiek dėl jų cheminių, fizikinių savybių, pavyzdžiui, pluoštų labilumas, tiek ir dėl kai kurių objektų mikrodydžio, pavyzdžiui, šūvio pėdsakai), jų tyrimą būtina paskirti kuo greičiau. Todėl, kai tik yra paimama tiriamoji, o reikiamais atvejais ir lyginamoji medžiaga, būtina nedelsiant skirti ekspertizę (tyrimą).

Atkreiptinas dėmesys į ekspertizių (tyrimų) atlikimo tvarką, kai yra skiriamas kompleksinis tyrimas, t.y. tyrimas, reikalaujantis kelių specialių mokslo sričių žinių. Tokiu atveju itin svarbu nustatyti atskirų tyrimų atlikimo eiliškumą. Įprastai atliekant kompleksinius tyrimus pirmiausia vykdomas pluoštų tyrimas⁵⁰ (išskyrus odorologinį – kvapų – tyrimą, kuris atliekama dar ir prieš pluoštų tyrimą). Pavyzdžiui, netinkamai nustačius eiliškumą dėl DNR ir pluoštų ekspertizės, ir pirmiausia atlikus DNR ekspertizę, prarandama galimybė atlikti pluoštų tyrimą. Dėl to LTEC nuostatų 37 punkte yra įtvirtintas įpareigojimas pažymėti lydraštyje ar nutartyje (užduotyje), kai pateikiama medžiaga buvo ar bus perduota tirti kitai įstaigai ar ekspertui (specialistui). Toks žymėjimas svarbus ir būtinas, nes užtikrina skirtingų tyrimų atlikimo eiliškumo laikymąsi. Todėl ekspertų (specialistų) bei ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar teismo bendradarbiavimas, pranešimas apie visas planuojamas ekspertizes bei jų eiliškumo

⁴⁹ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Teismo ekspertizės klausimai. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 9.

⁵⁰ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Pluoštinių medžiagų ekspertizė. Vilnius, 2006, p. 7.

nustatymas plečia kriminalistinio tyrimo galimybes ir sudaro sąlygas pateikti išsamią bei pilnavertę išvadą.

Tyrimo objektų suradimas

Medžiagų ir gaminių tyrimo galimybės itin priklauso nuo medžiagos, reikalingos tam tyrimui, parengimo kokybiškumo. Derėtų sutikti, kad silpniausia grandinės „įvykio vieta - eksperto išvada“ grandis yra įvykio vietos apžiūra bei medžiagos ruošimas ekspertizei⁵¹. Pėdsakų suradimo ir medžiagos tyrimui rengimo procese būtina laikytis daugybės įvairių specialių, skirtingiems tyrimo objektams taikomų taisyklių. Todėl ir rizika nesurasti, o ir suradus netinkamai paimti, supakuoti objektus yra didžiausia.

Medžiagų ir gaminių tyrimo objektai gali būti surandami tiek atliekant jų paiešką, tiek juos aptinkant. Tyrimo objektai yra surandami atliekant įvykio vietos tyrimą, taip pat daiktai gali būti surandami taikant tokias procesines prievartos priemones kaip krata, asmens krata, konkrečių objektų poėmį. Derėtų plačiau panagrinėti įvykio vietos tyrimą, kurio metu dažniausia ir yra surandami medžiagų ir gaminių tyrimo objektai.

Ieškant ikiteisminiam tyrimui naudingos medžiagos, labai svarbu tinkamas įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas, kuris atliekamas „siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes“⁵². Reikėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos Respublikos BPK 205 straipsnio 1 dalyje vartojamų tyrimo objektų (plačiau prasme) sąvokas (įvykio vieta, žmogaus kūnas, lavonas, vietovė, patalpos, dokumentai, kiti objektai), kurios išvardintos padrikai, nesistemiškai. Pavyzdžiui, dokumentai ir kiti tyrimo objektai - tai daiktai, randami įvykio vietoje, patalpos gali sutapti su įvykio vieta, todėl toliau, siekiant tikslumo, šis procesinis veiksmas bus įvardijamas kaip įvykio vietos ir joje esančių objektų tyrimas. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad įvykio vieta turi būti suprantama plačiau nei tik nusikaltimo įvykdymo vieta. Įvykio vieta kriminalistikoje yra laikytina „ir vieta, kurioje randama nusikaltimo įrankių, pėdsakų, daiktų ir kt.“⁵³. O tai tik patvirtina faktą, kad nusikalstamos veikos pėdsakai gali būti surandami ne tik įvykio vietos (nusikalstamos veikos

⁵¹ TALALIENĖ, Dalia. Ekspertinės veiklos problemos ir jos tobulinimo kryptys. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22(14), p. 215.

⁵² Lietuvos Respublikos BPK, 205 straipsnio 1 dalis.

⁵³ KURAPKA, E., *et al.* Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius, 1998, p. 269.

padarymo vietos prasme) tyrimo metu, bet ir taikant tokias procesines prievartos priemones kaip asmens krata, krata ar poėmį. Taigi siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus (tarp jų ir medžiagų ir gaminių tyrimo objektus), yra atliekamas įvykio vietos ir joje esančių objektų tyrimas.

Dr. Hendryk Malevski viename straipsnyje teigia, kad įvykio vietos tyrimas - tai „savarankiškas procesinis veiksmas, atliekamas įvykio vietoje, siekiant aktyviais ekspertiniais metodais operatyviai iširti atskirus pėdsakus, jų visumas ar įvykio situaciją, turint tikslą nustatyti įvykio mechanizmą ar kitas reikšmingas įvykio aplinkybes bei pateikti patikimą informaciją, kad būtų galima nedelsiant pradėti tirti įvykį ir nustatyti įtariamąjį“.⁵⁴ Darytina išvada, kad įvykio vietos tyrimas apima daug tikslų, siekiamų tyrimo vykdymo metu, kaip įvykio situacijos ištyrimas, mechanizmo nustatymas, atskirų nusikalstamos veikos pėdsakų operatyvus ištyrimas ir kt. Ir nors medžiagų ir gaminių objektų tyrimai dėl jų sudėtingumo, ilgo tyrimo laiko bei specialios technikos (sudėtingų ir neportabilių įrenginių) naudojimo reikalingumo įvykio vietoje nėra atliekami, reikia pažymėti, kad įvykio vietos tyrimas palengvina šių objektų suradimą. Įvykio mechanizmo nustatymas ne tik padeda išsiaiškinti bei suvokti atskirų subjektų veiksmų eigą, bet ir suprasti, kokių pėdsakų būtų galima ieškoti ir kur. Pavyzdžiui, nužudymo atveju, nustačius, kad auka aktyviais veiksmais priešinosi nusikaltėliui, vyko grumtynės ir pan., yra tikslinga atlikti ant aukos drabužių esančių pašalinių pluoštų dalelių tyrimą, taip pat paimti nagų turinį su galimais mikropluošteliais. Taigi, nors medžiagų ir gaminių tyrimai nėra atliekami įvykio vietos tyrimo metu, tačiau jos tyrimo išsiaiškintos aplinkybės gali padėti sėkmingai surasti nusikalstamos veikos pėdsakus.

Lietuvos Respublikos BPK 180 straipsnio 1 dalis nurodo, kad specialistai *gali būti* pasitelkiami atliekant tyrimo veiksmus. Kadangi specialisto dalyvavimas atliekant tyrimo veiksmus negali būti užtikrinamas kiekvienos įvykio vietos apžiūros atveju (specialistų trūkumas, dispozicinės teisės normos įtvirtinimas „gali būti“), tai leidžia daryti išvadą, kad specialistai dalyvauja įvykio vietos tyrime tik sudėtingesnių tyrimo veiksmų atlikimo atveju. Specialistai, dalyvaujantys tokiaime tyrime, suranda nusikalstamos veikos pėdsakus (medžiagų ir gaminių tyrimo objektus), taip pat paima, užfiksuoja, supakuoja ir siunčia juos į ekspertinę įstaigą tyrimų atlikimui. Tuo tarpu, kai specialistas nėra kviečiamas dalyvauti įvykio vietos

⁵⁴ MALEVSKI, Hendryk. Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. Jurisprudencija, 1998, Nr. 10 (2), p. 179.

tyrime (ar kituose tyrimo veiksmuose), ikiteisminio tyrimo pareigūnai turi patys atlikti visus su medžiagų ir gaminių objektų suradimu, paėmimu, supakavimu susijusius veiksmus. Pastebėtina, kad neretai jie netinkamai paima, supakuoja tyrimo objektus arba apskritai jų nesuranda. Mykolo Riomerio universiteto atlikta kriminalistinių žinių poreikio ir jų taikymo apklausos rezultatų analizė⁵⁵ (apklausoje analizuojami 2005-2006 metų rezultatai) parodė, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai yra įgiję silpnus teorinio ir praktinio pasirengimo pagrindus. Tam įtakos turi specialiųjų žinių ir teismo ekspertizės kurso universitetinėse studijose siaurinimas, darbinės motyvacijos, pareigūnų kvalifikacijos kursų efektyvumo stoka⁵⁶ ir kitos priežastys. Todėl skubu ir būtina tobulinti pareigūnų mokymosi, kvalifikacijų kėlimo sistemą, motyvuoti įvykio vietos apžiūras ir tyrimus atliekančius pareigūnus, įtraukti juos į specialias programas apie ekspertinių galimybių plėtrą ir jų perspektyvas.

Įvykio vietos tyrimo sėkmė (o tuo pačiu ir surastų tyrimo objektų) taip pat priklauso nuo įvykio vietos ribų teisingo nustatymo. Teisingas įvykio vietos ribų nusibrėžimas ir kruopštus jos tyrimas, gali reikšti visų tyrimo objektų suradimą, o tai turi esminės įtakos ekspertizės tyrimo eigos galimybėms. Ikiteisminio tyrimo pareigūnams atvykus į įvykio vietą, kurioje buvo įvykdyta nusikalstama veika, svarbu užtvirti tinkamą plotą aplink įvykio vietą. Patariama geriau užtvirti didesnę plotą teritorijos, kad vėliau netektų spręsti klausimo dėl ribų keitimo, o ir kad nesumažėtų tikimybė rasti nusikaltimo pėdsakus. Pavyzdžiui, susidūrus dviem automobiliams, kai vairuotojas kaltininkas pasišalino iš įvykio vietos, ikiteisminio tyrimo pareigūnams netinkamai nustačius įvykio vietos ribas ir todėl nepastebėjus visų galimų daiktinių įrodymų, pavyzdžiui, iš įvykio vietos pasišalinusio automobilio priekinio žibinto šukių, galinčių identifikuoti automobilio markę ir modelį dėl jose esančių individualių žymėjimų, išskyla grėsmė ekspertinio tyrimo sėkmingumui. Nors ir vienos priekinio žibinto šukės (pasižyminčios informatyviais gamykliniais žymėjimais) neradimas gali reikšti automobilio „kaltininko“ priskyrimą daug platesnei bendro grupinio priklausomumo grupei. Dar sunkiau surasti užmaskuotų nusikaltimų pėdsakus, kadangi pats kaltininkas yra suinteresuotas savo aktyviais veiksmais paslėpti visus nusikaltimui naudotus įrankius ir priemones. Todėl kiekvienu įvykio vietos tyrimo atveju, būtina kruopščiai iširti tiek įvykio vietą, tiek reikalingais atvejais ir didesnę teritoriją aplink ją.

⁵⁵ KURAPKA, Egidijus Vidmantas; MALEVSKI, Hendryk; KAŽEMIKAITIENĖ, Eglė. Kriminalistikos žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. Jurisprudencija, 2007, Nr. 12 (102), p. 22-31.

⁵⁶ Ten pat, p. 30.

J. Horswell ir M. Edwards teisingai pastebi, kad nusikaltimo vietos apžiūra yra pagrindas išsamiam ir kruopščiam tyrimui ir, jei ji buvo tirta netinkamai, tokių procedūrų laboratorijoje ištaisyti negalima⁵⁷. Priklausomai nuo įvykdytos nusikalstamos veikos specifikos, atvykę į įvykio vietą, ikiteisminio tyrimo pareigūnai turi būti nusprendę *kokių* pėdsakų jie galėtų surasti. Pėdsakus būtų galima suskirstyti į makropėdsakus ir mikropėdsakus. Makropėdsakai, kaip pavyzdžiui, stiklo, metalo dalys, alkoholiniai skysčiai ar aparatai jiems gaminti, gali būti lengviau pastebimi, o mikroobjektai, tokie kaip tekstilės pluoštai, dirvožemis, dažai, yra paprastai sunkiau pastebimi, todėl priklausomai nuo konkretaus nusikaltimo ir jo įvykdymo specifikos, specialistai turi „nujausti“, kur būtų galima minėtus mikroobjektus surasti. Taigi nuo to, kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas suvokia nusikalstamos veikos įvykdymo mechanizmą, atskirus subjektų veiksmus ir kokias išsikelia galimas jos įvykdymo versijas, gali priklausyti, ar kriminalistiniam tyrimui bus pateikti nusikalstamos veikos pėdsakai ir ar jie bus informatyvūs. Pavyzdžiui, eismo įvykio byloje svarbu išsiaiškinti kokiomis kryptimis eismo įvykio dalyviai judėjo prieš susidurdami. Tuomet tampa aišku, kokių konkrečiai pėdsakų galima tikėtis rasti. Kitas pavyzdys su pluoštais - nustačius įsibrovimo į pastatą požymių pro langą, ar duris, ties patekimo į pastatą anga galima tikėtis surasti pluoštų ar net audinio skiautelių. Jei buvo šaudyta, svarbu nedelsiant surinkti šūvio pėdsakų daleles nuo susijusių su nusikaltimu asmenų rankų (net ir savižudybės atveju) ir pan.

Kitas svarbus aspektas - įvykio vietos apsauga nuo jos užteršimo. Svarbu užtikrinti įvykio vietos apsaugą nuo bet kokio galimo pašalinio objektų kontakto. Paminėtinos Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centro parengtoje „Įvykio vietos tyrimo atmintinėje“ išdėstytos užteršimo išvengimo taisyklės⁵⁸, kaip atskiras įtariamojo ir nukentėjusiojo laikymas (siekiama išvengti bet kokio mikrodalelių kontakto), nurodymas ikiteisminio tyrimo pareigūnams dėvėti apsauginius drabužius, pareigūnų funkcijų vykdymo atskirumas (pavyzdžiui, vienas pareigūnas tiria įtariamojo drabužius, kitas- nukentėjusiojo). Taigi pareigūnai įvykio vietoje privalo užtikrinti pėdsakų ir objektų apsaugą nuo galimų pasikeitimų.

⁵⁷ HORSWELL J.; EDWARDS M. Development of quality systems accreditation for crime scene Investigators in Australia. Scene and justice. 1997. Nr. 37/1.

⁵⁸ Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras. Įvykio vietos tyrimo atmintinė. Vilnius, 2006. P. 6.

Tyrimo objektų paėmimas ir jų pakavimas

Teisingas tyrimo objektų paėmimas iš įvykio vietos bei jų tinkamas supakavimas yra ne mažiau svarbi efektyvaus ir profesionalaus ekspertinio tyrimo atlikimo prielaida, nulemianti, ar visapusiškai bus išnaudotos kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo galimybės.

LTEC nuostatų 37 punktą teigia, kad „medžiaga turi būti supakuota laikantis atitinkamos rūšies ekspertizės (tyrimo) metodinių rekomendacijų reikalavimų ir Lietuvos Respublikos teisės aktų reikalavimų, atsižvelgiant į medžiagos fizikines ir chemines savybes, poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai, saugumą ir kitus svarbius veiksnius“. Vadinasi, pakavimo taisyklės pirmiausia priklauso nuo to, kas yra konkretus tyrimo objektas (dažai, pluoštai, dirvožemis, narkotinės ar psichotropinės medžiagos ir kt.). LTEC nuostatai įtvirtina bendrąsias objektų pakavimo taisykles, taikomas visiems tirti teikiamiems objektams. Vienas iš svarbiausių, o taip pat ir daugiausia problematikos praktikoje keliantis reikalavimų, yra pakuotė, apsauganti medžiagą nuo sugadinimo, pakitimo, praradimo ar užteršimo. Pati pakuotė priklauso nuo to, kokio dydžio yra objektas (mikroobjektas ar makroobjektas) ir nuo to, kokios yra jo fizikinės ir cheminės savybės. Pavyzdžiui, dirvožemio pėdsakai, esantys ant objekto nešiklio, pridengiami švaraus popieriaus lapu, kad dirvožemio dalelės nenubyrėtų, o popieriaus lapas yra pritvirtinamas. Tuo tarpu pluoštai yra nurenkami specialiomis lipniomis juostomis ar daktiloskopinėmis plokštelėmis. Labai svarbus yra šlapių, sudrėkusių objektų išdžiovinimas prieš juos pakuojant (pavyzdžiui, paimtas tirti pluoštų ekspertizei nukentėjusiojo ar įtariamiojo megztinis pirmiausia turi būti natūraliai išdžiovinamas), kad jie nesupelytų ir taip nebūtų pakenkta kriminalistiniam jų tyrimui. Kitaip su lakių skysčių objektų pakavimu alkoholinių skysčių ekspertizei, kuomet kriminalistinio tyrimo objektu esantis alkoholinis skystis yra pilamas į švarius ir sausus butelius ar stiklainius, kuriuos rekomenduojama prapauti tuo pačiu skysčiu. Buteliai hermetiškai užkemšami plastmasiniais kamščiais ar metaliniais srieginiais kamščiais, stiklainiai užsukami dangteliais⁵⁹. Taigi kiekvienam tyrimo objektui bendrasis sandarios ir sterilios pakuotės reikalavimas diferencijuojamas, atsižvelgiant į objekto fizines ir chemines savybes, t.y. jų pobūdį. LTEC nuostatuose nurodomas atvejis, kai nėra taikomas reikalavimas supakuoti tyrimo objektą, t.y. „kai medžiagos nėra galimybės supakuoti dėl jos

⁵⁹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002, p. 37.

gabariu ar kitu priežasčių⁶⁰. Kitomis priežastimis gali būti įvardijami atvejai, kai medžiaga negali būti supakuojama dėl jos didelio svorio, pavojingumo ar panašių priežasčių. Pavyzdžiui, tyrimo objektas - dviratis, atliekant dažų ekspertizę, siekiant nustatyti dviejų objektų kontakto sąveiką, nėra pakuojamas dėl jo dydžio.

Bendrosios tyrimo objektų pakavimo taisyklės nurodo reikalavimą kiekvieną tyrimo objekto pakuotę pažymėti, „nurodant bylos (ikiteisminio tyrimo medžiagos) numerį, teismo ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pavadinimą ir nurodant paketo turinį“⁶¹. Toks žymėjimas svarbus identifikuojant kiekvieną tyrimo objektą, o ypač tuo atveju, kai tyrimo objektų yra daug (pavyzdžiui, atliekant pluoštų ekspertizes dažnai yra gaunama daugiau nei keli tyrimo objektai). Pažymėtina, kad tokia informacija privalo būti nurodyta ir ant objektų, kurių nėra galimybės supakuoti - tokiu atveju ant pačio objekto yra pritvirtinama etiketė su minėtais duomenimis⁶².

Užtikrinant tyrimo objektyvumo bei nešališkumo principų įgyvendinimą, medžiagos pakuotė privalo būti tokia, kad jos nebūtų galima išpakuoti, nepažeidžiant spaudo. Tokiu būdu yra užtikrinama, kad tyrimo medžiaga ekspertinę įstaigą pasiekė nepakeista, neužteršta, ir tyrimas duos objektyvias išvadas pateiktais klausimais.

Lyginamųjų pavyzdžių paėmimas. Be tiriamosios medžiagos, tyrimui gali būti svarbus ir lyginamųjų pavyzdžių pateikimas. Lyginamųjų pavyzdžių tyrimo tikslas - dviejų tyrimo objektų identifikacija. Identifikacijos esmė - nustatyti tapatumą lyginant objektą ir jo atspindį; identifiкуoti - reiškia nustatyti objekto individualumą, nepakartojamumą, išskirti jį iš kitų⁶³. Taigi atliekant medžiagų ir gaminių objektų tyrimus, specialistams bei ekspertams tenka nustatyti, ar tiriamoji ir lyginamoji medžiaga⁶⁴ yra individualaus, bendro (skirtingo) grupinio priklausomumo, ar kontaktavo tarpusavyje.

Lyginamieji objektai arba pavyzdžiai turi atitikti šiuos bendruosius reikalavimus⁶⁵:

- a) neabejotina jų kilmė; ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, specialistas privalo užtikrinti, kad lyginamieji pavyzdžiai paimti konkrečiai iš tos vietos, to objekto (konkretus žemės sklypo plotas, konkretus automobilis, dažų saugykla ir pan).

⁶⁰ LTEC nuostatai, 37 punkto 4 dalis.

⁶¹ LTEC nuostatai, 37 punkto 2 dalis.

⁶² LTEC nuostatai, 37 punkto 4 dalis.

⁶³ KURAPKA, E., *et al.* Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius, 1998, p.16.

⁶⁴ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 36.

⁶⁵ BURDA, Ryšardas; MATULIENĖ, Snieguolė. Kai kurie diskusiniai lyginamųjų pavyzdžių paėmimo klausimai. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22(14), p. 21.

- b) reprezentacینگumas; suprantamas kaip lyginamojo objekto pakankamas (pagal kiekį ir kokybę) atspindėjimas tiek specifinių, tiek bendrųjų identifikuojamojo objekto savybių⁶⁶. Pavyzdžiui, jei lyginamasis pavyzdys - kilimas, tai imant lyginamuosius pavyzdžius privalo būti užtikrinta, kad pavyzdžiai bus paimti iš visų skirtingus atspalvius turinčių kilimo vietų. Taip pat svarbu, kad lyginamasis objektas turėtų tas tiriamojo daikto savybes, kurias retai kada turi panašios rūšies ar giminės objektai (pavyzdžiui, atliekant metalo ekspertizę, palyginamasis pavyzdys – revolveris - suteiks daug daugiau informacijos, jei bus pagamintas iš reto metalo lydinio).
- c) sugretinamumas; turi būti paimti tokie lyginamieji objektai, kurie maksimaliai atitiktų tiriamąjį objektą pagal jų susidarymo mechanizmą (pavyzdžiui, atliekant alkoholinių skysčių ekspertizę, būtina užtikrinti lyginamųjų pavyzdžių paėmimą iš tokiomis pačiomis sąlygomis gaminamo alkoholinio skysčio statinių, saugyklų).

Tyrimui teikiamais lyginamieji pavyzdžiais gali būti visas objektas arba konkreti jo dalis, masė. Pirmuoju atveju yra imamas visas konkretus objektas – visas dažų indas, konkreti automobilio detalė ir pan. Vis dėlto kartais tai padaryti gali būti sunku (o ir nereikalinga) arba neįmanoma. Todėl tyrimui yra teikiamas konkretus objekto tūris, masė, pavyzdžiui, dirvožemio lyginamaisiais pavyzdžiais yra laikomi nedideli dirvožemio mėginiai iš identifikuojamo sklypo vietos.

Dažniausia lyginamųjų pavyzdžių paėmimo sėkmė priklauso nuo paties pareigūno darbo kokybiškumo, jo praktinio pasirengimo, metodinių rekomendacijų laikymosi preciziškumo. Tiesa, pasitaiko atvejų, ypač atliekant pluoštinių medžiagų tyrimus, kai palyginamoji medžiaga, nors ir paimta ikiteisminio tyrimo pareigūnų, ieškoma, renkama jau pačioje ekspertinėje įstaigoje (pareigūnai paima įtiriamojo konkretų drabužį, o ekspertai ar specialistai jau įstaigoje, paima nuo jo lyginamuosius pluoštų pavyzdžius).

Kontrolinių pavyzdžių paėmimas. Dirvožemio tyrimams atlikti gali būti reikalingas ir kontrolinių pavyzdžių pateikimas. Jie imami, siekiant identifikuoti konkretų vietovės sklypą. Kitaip nei lyginamieji dirvožemio pavyzdžiai (jie imami iš identifikuojamo sklypo ribų), kontroliniai dirvožemio pavyzdžiai imami už identifikuojamo sklypo ribų. Ėminio schema, pavyzdžių kiekis ir atstumas tarp jų poėmio taškų priklauso nuo konkrečios vietovės, nuo

⁶⁶ BURDA, Ryšardas; MATULIENĖ, Snieguolė. Kai kurie diskusiniai lyginamųjų pavyzdžių paėmimo klausimai. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22(14), p. 21.

dirvožemio savybių kitimo⁶⁷. Pavyzdžiui, jei identifikuojamas sklypas yra kelio dalis, kontroliniai pavyzdžiai imami iš pakelės griovių, kelkraščių, taip pat būtinai paimant dirvožemio mėginius iš tolesnių, nuo identifikuojamos vietos, kelio atkarpų⁶⁸.

Kaip jau minėta, atskirų medžiagų ir gaminių tyrimo objektų paėmimas ir pakavimas priklauso nuo paties objekto cheminių ir fizikinių savybių. Be bendrųjų pakavimo principų, taikomų visiems ekspertinio tyrimo objektams, yra išskiriamos ir specialiosios konkrečiau objekto paėmimo bei pakavimo taisyklės. Pagrindiniai paėmimo bei pakavimo principai yra aptarti LTEC metodinėse rekomendacijose⁶⁹, plačiai apie tai rašoma ir Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro „Įvykio vietos atmintinėje“. Nuo tikslaus paėmimo ir pakavimo taisyklių laikymosi itin priklauso ekspertinio tyrimo galimybės - bus galima duoti pilną ar nepilną išvadą, ar bus atsisakyta duoti išvadą. Kadangi medžiagų ir gaminių tyrimo objektai yra labai skirtingi savo prigimtimi, jų paėmimui bei pakavimui taikomos taisyklės aptariamoms atskirai.

Pluoštai. Tai itin labilios mikrodalelės, todėl juos „nuo nukentėjusiojo ir įtariamojo drabužių turi rinkti ne tie patys asmenys ne tose pačiose patalpose, naudodami lipnią juostą“⁷⁰. Pluoštai renkami nuo viso objekto paviršiaus specialiomis nedidelėmis adhezijos lipnios plėvelės gabalėliais, dažnai juos keičiant. Nurinkus pluoštus, ant tokių plėvelių yra dedamas apsauginis sluoksnis ypatingam sterilumui užtikrinti. Jei pluoštai yra matomi akimi, jie gali būti surenkami ir chirurginėmis žirkklėmis ar pincetu. Dažnai pasitaiko atveju, kai pluoštus nuo konkrečiau objekto nurenka patys ekspertai (specialistai) ekspertinėje įstaigoje. „Įvykio vietos atmintinėje“ rekomenduojama paimti ir aplinkos užterštumo pavyzdį, prie audinio vieną kartą prispaudžiant lipnią juostą. Tokiu atveju, ekspertai ir specialistai, atliekantys tyrimą, gali numanyti, koks apytiksliai buvo audinio užterštumo lygis, ir dėl to išryškės, kur yra didesnės pluoštų sancaupos, t.y. kur galimai galėjo įvykti dviejų objektų kontaktas.

Svarbus lyginamųjų pavyzdžių paėmimas: kaip minėta, gali būti paimtas visas objektas arba, jei dėl dydžio to neįmanoma padaryti, išpjaunamas audinio gabalėlis (kilimas, baldai),

⁶⁷ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizės skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 76.

⁶⁸ Ten pat, p. 76.

⁶⁹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizės skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002.

⁷⁰ Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras. Įvykio vietos tyrimo atmintinė. Vilnius, 2006, p. 59.

kuris morfologine prasme turėtų atspindėti visus objekto požymius (pavyzdžiui, svarbu paimti visus objekto spalvų pavyzdžius).

Pluoštus sukaupusios plėvelės, plokštelės pakuojamos į įvyniojamąjį popierių, popierinius maišus, užtikrinant tyrimo objektų pakuotės sandarumą.

Dažai. Skalpeliu išpjaunamas *visas* dažo sluoksnis, jei įmanoma su medžiaga, esančia po dažais. Lyginamajam tyrimui imami visi dažų sluoksniai iš šalia pažeidimo esančios vietos. Jei yra žinoma, kad objektas buvo perdažytas keletą kartų, būtina paimti dažų pavyzdžius iš kelių objekto vietų. Dažai, esantys ant drabužių renkami chirurginėmis žnyplėmis, pincetu, nupurtant juos ant popieriaus lapo, specialiu dulkių siurbliu, arba visą drabužį siunčiant į įstaigą dažų dalelių paieškai ir surinkimui. Tokie objektai pakuojami į pergamento maišelius arba į perlenktą popieriaus lapą bei dedami į voka, užtikrinant sandarios pakuotės reikalavimą.

Stiklas. Imant stiklo pėdsakus svarbu laikytis tyrimo medžiagos ėmimo adekvatumo reikalavimų (adekvatumo reikalavimas aptariamam toliau). Visumai atkurti imamos visos stiklo šukės (pavyzdžiui, priekinio žibinto visumos pagal dalis nustatymui). Tuo tarpu stiklo prigimties, bendro grupinio priklausomumo nustatymui, surinkti visas daleles iš įvykio vietos gali būti sunku, o ir netikslinga. Todėl užtenka paimti keliolika stiklo šukių. Stiklo gabalėliai pakuojami į plastikinius mėgintuvėlius ar dėžutes, didesnės - į kartotines dėžes⁷¹. Stiklo šulės gali būti randamos ir ant drabužių ar avalynės. Šukės renkamos naudojant chirurgines žnyples, nupurtant ant didelio popieriaus lapo, nusiurbiant specialiu dulkių siurbliu. Avalynė ar drabužiai su stiklo dalelėmis taip pat gali būti siunčiamos į ekspertines įstaigas stiklo paieškai ar dalelių surinkimui.

Naftos produktai. Skystis pilamas į hermetiškus stiklinius indus, arba paimamas su indu iš įvykio vietos. Skysčių likučių gali likti ir tuščiam butelyje, ant kilimų, grindų, kitų objektų. Išpiltas skystis gali būti surinktas naudojant bet kokią įvairią gerai skystį sugeriančią medžiagą (virtuvinis šluostomasis popierius, servetėlės ir kt.)⁷². Tuomet taršos nustatymui svarbu paimti ir sugeriamosios medžiagos pavyzdį. Pakavimas - į hermetišką polietileninį maišelį ar stiklinį indą su sandariu kamščiu. Tiesa, kai kuriose šalyse (Danija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir kt.) plačiai naudojami specialūs paketai iš aliuminio folijos, polietileno ir poliamido plėvelių,

⁷¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 105.

⁷² Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras. Įvykio vietos tyrimo atmintinė. Vilnius, 2006, p. 79.

gerai sulaikantys lengvai užsiliepsnojančių skysčių (LUS) garus⁷³, tačiau Lietuvoje kol kas nėra nenaudojami.

Narkotinės ir psichotropinės medžiagos. Dėl plintančių ligų užsikrėtimo pavojaus imant medžiagas būtina naudoti apsaugines pirštines. Narkotinės medžiagos gali būti skystos, kietos arba birios. Skystos yra pakuojamos į hermetiškai užkimštus stiklainius ar plastikinius indus, o birioms, kietoms medžiagoms supakuoti tinka popierius, plastiko plėvelė. Paviršių su narkotinėmis medžiagomis nuoplovos daromos, naudojant tamponėlių, vatą, sterilų tvarstį, sudrėkintą 80% etanolio tirpale, bei pakuojamos į hermetiškus plastikinius maišelius ar dėžutes. Naudotų paėmimo medžiagų sterilumo nustatymui, patartina pateikti ir tvarsčio (ar kitos naudotos priemonės) bei naudoto tirpalo pavyzdžius. Ant drabužių esančios narkotinės medžiagos gali būti nurenkamos specialiu siubliu (išskyrus, jei bus atliekami kiti tyrimai, pavyzdžiui, pluoštų, plaukų paieška).

Alkoholiniai skysčiai. Prieš imant alkoholinio skysčio pavyzdžius, jo turinys išmaišomas, tara paskalaujama tiriamuoju skysčiu. Skystis pilamas į švarią tarą, ją hermetiškai užkemšant plastikiniais kamščiais ar metaliniais dangteliais⁷⁴. Atkreiptinas dėmesys į brogos pakavimo taisykles: naudojama plastikinė ar kita ne visiškai sandari tara, pripilant skysčio 2/3 taros tūrio bei užkemšant ją nesandariais kamščiais ar dangteliais. Prieš užsukant, būtina suspausti butelį.

Dirvožemis. Kadangi dirvožemis yra sudėtingas daugiakomponentis, nuolat besikeičiantis erdvėje ir per laiką tyrimo objektas, todėl itin svarbu laikytis ypatingo preciziškumo. Objektas nešiklis imamas ir pakuojamas, nenuvalant dirvožemio dalelių, esančių ant jo (kadangi tokiu būdu susimaišo sluoksniai, kurie būna labai informatyvūs tyrimui). Taip pat būtina paimti ir nubyrėjusius nuo objekto nešiklio grumstelius bei pažymėti jų lokalizaciją ant objekto. Dirvožemio dalelės (taip pat ir esančios ant objekto nešiklio) yra pridengiamos popieriaus lapu, pritvirtinant jį.

Kaip jau užsiminta, konkretaus sklypo identifikavimo klausimams spręsti yra imami dirvožemio lyginamieji ir kontroliniai pavyzdžiai. Pabrėžtina, kad lyginamieji pavyzdžiai

⁷³ VAITEKŪNAS, Vidmantas. Naujos cheminės ekspertizės galimybės lengvai užsiliepsnojančių skysčių pėdsakams gaisro židinyje nustatyti. Teisės problemos, 1997, Nr. 3, p. 111.

⁷⁴ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizė skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 64.

paprastai imami tokio gylio ir ploto, į kokį galėjo prasiskverbti su sklypo dirvožemiu kontaktavęs objektas.

Plastikai. Dažniausiai rekomenduojama surinkti visas plastikų daleles, net ir smulkiausias, nes nuo to gali priklausyti trasologinio tyrimo efektyvumas. Objektai nešikliai su plastikų dalelėmis taip pat gali būti siunčiami į ekspertinę įstaigą. Jei viso objekto dėl jo dydžio neįmanoma paimti, daroma tokio objekto išpjova su tirtinu pėdsaku. Lyginamieji objektai imami, išpjaunant tik nedidelę plastiko gaminio dalį (automobilio rato gumos gabalėlis). Tačiau tais atvejais, kai objektas skirtingose vietose susideda iš skirtingų struktūrinių elementų (pavyzdžiui, automobilio salono detalės), būtina paimti visą lyginamąjį objektą⁷⁵. Tiek tiriamieji, tiek lyginamieji objektai pakuojami į popierinius paketus.

Augalinės ir gyvulinės kilmės objektai. Paimti objektai ir pavyzdžiai būtinai supilami į sausą švarų stiklinį indą, popierinį maišelį⁷⁶. Tyrimui rekomenduojama paimti ne tik konkrečias augalo dalis, bet visą augalą su stiebu, lapais, žiedais ir pan.. Jei neįmanoma tuoj pat atlikti augalo tyrimo, jį privalu išdžiovinti kambario temperatūroje.

Metalai ir šūvio pėdsakai. Rekomenduojama paimti visą metalo gaminį (kaip ir plastiko gaminius). Jei dėl gaminio dydžio to padaryti neįmanoma, tai imamas gaminio pavyzdys, kuris „atidalijamas taip, kad nebūtų pakeistos masyvaus objekto savybės“⁷⁷. Metalo pavyzdys imamas šaltu ar terminiu pjovimo būdu tokiu nuotoliu, kad metalo gaminio tiriama vieta nebūtų termiškai paveikta.

Išskirtinas specifinis šūvio pėdsakų paėmimas. Svarbu, kad tokias daleles surinktų specialistas, neturėjęs jokio kontakto su ginklais. Dažniausiai šūvio pėdsakai renkami nuo įtariamojo pirštų, taip pat avalynės, drabužių, patalynės, kitų objektų. Šūvio pėdsakai privalo būti renkami specialiais elektroninės mikroskopijos tyrimams pritaikytais lipdukais. Pažymėtina, kad kitokios priemonės (marlės gabalėliai, vata, pūkuotų medžiagų tamponai) šūvio pėdsakams rinkti netinka, nes nėra laidžios elektrai (kaip minėta, šūvio pėdsakai yra tiriami, taikant elektroninės mikroskopijos metodą), o be to nesukoncentruoja šūvio dalelių viename mažame ploto vienetu (apie 1cm²)⁷⁸.

⁷⁵ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 102.

⁷⁶ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizė. Vilnius, 2006, p. 5.

⁷⁷ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004, p. 83.

⁷⁸ 2005 02 09 ekspertizės aktas dėl negalėjimo duoti išvados Nr. 11-410. LTEC archyvas.

Tyrimo objektų paėmimo adekvatumo reikalavimas. Pažymėtina, kad tyrimo objektų paėmimas turi būti adekvatus: turi būti paimta nei per daug, nei per mažai atitinkamų tyrimo objektų. Kaip rodo, LTEC ekspertų apklausos duomenys, viena iš tipiškiausių problemų neretai tampa medžiagos, pateiktos ekspertizei (specialisto išvada) gauti, trūkumas. Kaip jau minėta viename iš pavydžių, nustatyti iš autoįvykios vietos nuvažiavusio automobilio markę ir modelį galima iš jo priekinių žibintų stiklų, kai tuo tarpu automobilio priekiniai, užpakaliniai, ar šoniniai salono stiklai šiam tikslui visai netinka, nebent ant jų būtų galima rasti specialių automobilio markę ir modelį individualizuojančių žymėjimų. Todėl šiuo atveju renkamos medžiagos adekvatumas reiškia, kad būtina surinkti visas sudužusio priekinio žibinto šukes, kurios paprastai būna bespalvio, oranžinio ir raudonos spalvos stiklo. Kuo daugiau bus šukių, tuo tiksliau iš jų ženklavimo ir optinių elementų charakteristikų bus galima nustatyti sudaužyto žibinto tipą, automobilio markę, modelį ir jo pagaminimo metus⁷⁹. Tuo tarpu automobilio priekinio stiklo sudužimo atveju, tyrimui pateikiamų objektų adekvatumas vertinamas kaip keliolikos tokių šukių objektų pateikimas, nes atvirkščiai žibinto sudužimo atvejui, visą priekinį automobilio stiklą sudėti gali būti itin sudėtinga, o ir nebūtina. Tiesa, tokiu atveju, atkreiptinas dėmesys dėl tokių informatyvių šukių, turinčių specifinių savybių: technologiškai apdorotus kraštus, ženklavimo fragmentus, šildymo sistemos fragmentus ar eksploatacijos metu atsiradusius defektus (pavyzdžiui, kvarco grūdelių išmuštas duobutes⁸⁰. Imant tyrimo objektus, kiekvienu atveju reikėtų įvertinti, ar medžiagos pakaks tyrimams atlikti, tarp jų ir lyginamiesiems (akivaizdu, kad lyginamiesiems tyrimams atlikti reikia pateikti daugiau medžiagos).

Tyrimo objektų laikymas

Pažymėtinos kai kurių tyrimo objektų atitinkamos laikymo taisyklės, kurios turi didelės įtakos ekspertinėms tyrimo galimybėms. Alkoholinių skysčių ėminiai privalo būti laikomi vėdinamose, nuo tiesioginių saulės spindulių apsaugotose patalpose, kurioje temperatūra negali siekti daugiau kaip 25 laispnis, o raugą ir kitus neišrūgusius alkoholinius skysčius būtina laikyti šaltoje vietoje ar net užšaldžius (jei tyrimo neįmanoma atlikti per trumpą laiką). Narkotinėms ir psichotropinėms medžiagoms taip pat taikomos specialios laikymo taisyklės:

⁷⁹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002, p. 36.

⁸⁰ 2005 02 25 specialisto išvada Nr. 11-406, 11-514. LTEC archyvas.

„šių medžiagų negalima laikyti saulės šviesoje, šiltoje ir drėgnoje aplinkoje“⁸¹. Tokių taisyklių laikymasis užtikrina, kad paimti tyrimo objektai nepakis iki jų tyrimo atlikimo ir ekspertizė (tyrimas) išvados bus objektyvios.

Duomenų ekspertui pateikimas

LTEC nuostatų 23 punktas reglamentuoja nutarties skirti ekspertizę ar užduoties atlikti objektų tyrimą turinį. Vienas iš turinio reikalavimų yra „aplinkybių, susijusių su ekspertizės (tyrimo) dalyku, aprašymas“⁸². Tokios aplinkybės gali būti susijusios tiek su įvykio vieta, nusikalstamos veikos įvykdymu, tiek ir su tyrimo objektų paėmimu.

Ikiteisminį tyrimą vykdantys pareigūnai arba teisėjas ar teismas pateikia ekspertui (specialistui) informaciją, susijusią su svarbiomis ikiteisminio tyrimo ar baudžiamosios bylos aplinkybėmis, kadangi jos gali turėti lemiamą reikšmę objektų tyrimui bei tyrimo rezultatų vertinimui. Pavyzdžiui, atliekant dirvožemio tyrimą, iš pirmo žvilgsnio atrodanti nereikšminga aplinkybė apie netoli įvykio vietos vykstančius statybos darbus gali suteikti ekspertui (specialistui) itin naudingos informacijos vertinant dirvožemio daleles, esančias ant įtariamojo avalynės. Ant įtariamojo avalynės rastos statybinių medžiagų dalelės, leis pateikti svaresnę tikimybinę, o esant itin specifinėms priemaišoms dirvožemyje – net ir kategorišką išvadą, dėl dirvožemio ant objekto nešiklio priklausomumo konkrečiam vietovės sklypui.

Kaip minėta, tyrimą skiriančių pareigūnų nurodyta informacija apie tyrimo objektų radimo, paėmimo, laikymo ar kitas sąlygas taip pat gali turėti įtakos tyrimo rezultatų vertinimui. Pavyzdžiui, įtariamasis nuo nusikalstamos veikos – išžagavimo - padarymo sulaikytas praėjus savaitei. Sulaikymo dieną paimtas jo paltas, kurį įtariamasis dėvėjo ir nusikaltimo padarymo dieną. Ekspertas (specialistas), analizuodamas visas susijusias bylos aplinkybes, adekvačiai vertins ir randamų pluoštų skaičių ant įtariamojo palto, turėjusio kontaktą su nukentėjusios drabužiais, nes per dvi savaites tų pluoštų žymiai sumažėjo, vadinasi, ir tikimybė jų rasti bus daug mažesnė. Tai įvertinęs ekspertas galės duoti išvadą, atitinkančią realią ikiteisminio tyrimo eigos situaciją.

Taigi medžiagų ir gaminių tyrimus skiriantys pareigūnai privalo tiksliai ir detaliam nurodyti visas su ekspertinio tyrimo dalyku susijusias aplinkybes, nes būtent jos gali turėti lemiamos įtakos tyrimo rezultatų vertinimui, o tuo pačiu ir tiesos nustatymui byloje.

⁸¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002, p. 97.

⁸² LTEC nuostatų 23 punkto 3 dalis.

Klausimų ekspertui (specialistui) formulavimas

Ekspertizės (tyrimai) turi būti skiriamos pagrįstai. Tik pagrįstai skirtos ekspertizės gali duoti vienokių ar kitokių rezultatų. Vis dėlto vis dar pasitaiko atveju, kai yra užduodami nepagrįsti klausimai, nors ekspertai (specialistai), kompetentingi mokslo, technikos, meno ar kitų specialių žinių srityje, neturi kompetencijos spręsti tų atveju. Pavyzdžiu galima įvardinti tyrimo skyrimą kaltės klausimams aiškinti (kas yra autoavarijos kaltininkas?), įrodymų vertinimui (ar teisingi vairuotojo parodymai?), teisinių klausimų vertinimą (kokie saugos darbe reikalavimai buvo pažeisti?)⁸³. Tokiais atvejais tyrimai nėra atliekami, nes tyrimus atliekantys specialių žinių turintys ekspertai (specialistai), neturi kompetencijos pateikti išvados minėtais klausimais. Taigi kiekvienu atveju tyrimas turi būti skiriamas pagrįstai - neteikiant klausimų dėl kaltės, įrodymų vertinimo, teisinių klausimų, ar net klausimų, į kuriuos būtų galima atsakyti net nesiremiant specialiomis mokslo, technikos, meno ar kitomis specialiomis žiniomis. Todėl klausimai ekspertui turi būti formuluojami, jau numanant, kokios yra ekspertinės galimybės ir į kokius klausimus ekspertai yra kompetentingi duoti išvadą.

Klausimai turi būti formuluojami apibrėžtai, išsamiai, teisingai. Skiriant atlikti stiklo ekspertizę, negalima klausti „ar šukės neidentiškos?“, nes gi nebūna visiškai identiškų šukių⁸⁴. Vadinasi, tai iš esmės neteisingas klausimo formulavimas. Šiuo atveju klausimas turėtų būti pateikiamas, formuluojant paklausimą, „ar stiklo dalelės, esančios ant nukentėjusios drabužių, yra bendro grupinio priklausomumo su butelio stiklu“. Taigi pateiktuose aiškiuose, tiksluose ir teisingos formuluotės klausimuose ekspertas (specialistas) turi vienaprasmiškai suvokti, ko konkrečiai jo yra klausama.

Tiesa, LTEC nuostatų 12 punkte kaip viena iš eksperto (specialisto) teisių yra įvardinta teisė „redaguoti klausimus nekeičiant jų esmės“. Vis dėlto tokie dažni atvejai nėra pagirtini, o ir apsunkina ekspertų (specialistų) atliekamų tyrimų atlikimą, todėl yra skatintina teisingų ir aiškių klausimų formulavimo praktika, vengiant dviprasmiškumo, klaidingų ir netikslių klausimų formuluočių. Būtina šviesti tyrimus skiriančius pareigūnus dėl klausimų formulavimo taisyklių, supažindinti su formuluočių pavyzdžiais (išplatinti LTEC leistas metodines rekomendacijas), skatinti konsultacijas formulavimo klausimais su ekspertais (specialistais).

⁸³ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Teismo ekspertizės klausimai. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999, p. 4-6.

⁸⁴ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002, p. 107.

3. Medžiagų ir gaminių tyrimo atlikimas

LTEC nuostatų 46 punkte nurodyta, kad ekspertizės (tyrimo) atlikimo pagrindas yra eksperto (specialisto) pasirašytinai gauta nutartis, užduotis ar prašymas atlikti ekspertizę (tyrimą), ant kurios parašyta LTEC direktoriaus ar jo pavaduotojo ir skyriaus vedėjo rezoliucija. Panaši norma įtvirtinta ir Lietuvos policijos KTC nuostatuose - kriminalistinių tyrimų padalinio vadovo rezoliucijos užrašymo reikalavimas arba Lietuvos policijos KTC padalinio vadovas įrašas, padarytas KTC nustatyta tvarka⁸⁵.

Ekspertui (specialistui) gavus visus dokumentus bei tyrimui pateiktą medžiagą, pradedamas ekspertizės (tyrimo) atlikimas.

Ekspertas (specialistas), atlikdamas ekspertizę (tyrimą) vadovaujasi specialiomis žiniomis, protingumo, sąžiningumo, nešališkumo principais, Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais teisės aktais⁸⁶. Vadinasi, ekspertas (specialistas) tyrimą atlieka, naudodamasis savo įgytomis specialiomis žiniomis ir jokių būdu neperžengdamas jų ribų, o taip pat vadovaudamasis bendraisiais principais.

Tyrimo atlikimą galime išskirti į tam tikras stadijas, etapus⁸⁷:

- a) eksperto (specialisto) susipažinimas su tyrimo medžiaga;
- b) tyrimo metodo (metodų) parinkimas;
- c) tyrimo atlikimas bei jo rezultatų susistemimas;
- d) tyrimo išvadų formulavimas;

Kiekvienas iš šių etapų skyriuje aptariamas atskirai eiliškumo tvarka.

3.1 Susipažinimas su tyrimo medžiaga

Viena iš eksperto (specialisto) pareigų, nurodytų LTEC nuostatuose, yra prieš tyrimą atliekamas turimos informacijos, pateiktos ekspertinio tyrimo medžiagos, savo kompetencijos atsakyti į pateiktus klausimus įvertinimas⁸⁸. Ekspertas (specialistas) privalo susipažinti su pateikta informacija: su užduotais klausimais, pateiktais svarbiais duomenimis, susijusiais su

⁸⁵ KTC nuostatai, 38 punktas.

⁸⁶ LTEC nuostatai, 52 punktas.

⁸⁷ Tyrimo atlikimo stadijos išskirtos doc. G. Juodkaitės-Granskienės.

⁸⁸ LTEC nuostatai, 14 punkto 3 dalis.

tyrimo objektu, tyrimo skyrimo pagrindu ir kt. Vertindamas pateiktą tyrimo medžiagą, ekspertas (specialistas) patikrina, ar yra visi nutartyje, užduotyje, prašyme išvardinti tyrimo objektai, ar bus galima atsakyti į klausimus (įvykdyti pavestą užduotį), ištyrus pateiktus medžiagų ir gaminių objektus. Galiausia, tyrimą atliekantis asmuo turi įvertinti, ar tyrimas gali būti atliekamas eksperto (specialisto) turimos kompetencijos ribose. Arba kitaip - ar tyrimui atlikti bus panaudotos tik jo įgytos specialios žinios. LR BPK 86 straipsnio 2 dalis numato, kad ekspertas atsisako pateikti išvadą, kai jam pateikta „medžiaga neatitinka jo specialių žinių“. Kadangi specialistas, atlikdamas objektų tyrimą, taip pat privalo vadovautis tik savo specialiomis žiniomis, tai yra darytina išvada, kad jam taikomi tie patys atsisakymo duoti išvadą pagrindai. LTEC nuostatų 67 punktą patvirtina Lietuvos Respublikos BPK išsakyta nuostata, kad „kai pateikta medžiaga ir klausimai neatitinka eksperto (specialisto) specialių žinių (kompetencijos ir kvalifikacijos)“, surašomas aktas, kad negalima pateikti išvados.

Ekspertas (specialistas), įvertinęs, kad pateikta informacija, tyrimo medžiaga atitinka jo kompetenciją atsakyti į užduotyje suformuluotus klausimus, parenka taikytinus tyrimo metodus ir atlieka faktinį mokslinių tyrimo metodų taikymą.

Ekspertas (specialistas), įvertinęs gautą tyrimo medžiagą bei nusprendęs, kad jos yra nepakankamai išsamiam tyrimui atlikti bei visapusiškai atsakyti į pateiktus klausimus, gali surašyti prašymą pateikti papildomą tyrimui medžiagą⁸⁹ (pavyzdžiui, pateikti dirvožemio lyginamųjų ir kontrolinių pavyzdžių, pateikti daugiau tyrimo medžiagos ir pan.). Tokia LTEC nuostatuose sureglamentuota situacija, leidžia ne tik išsamiai ir kokybiškai atlikti tyrimus, bet ir sudaro sąlygas išvengti formalių atsisakymų atlikti tyrimą atveju. Pagal LTEC statistiką 2008 m. 15 ekspertizų (tyrimų) iš 771 buvo pareikalauta pateikti papildomos medžiagos, 2007 m.- 29 (iš 900), 2006 m.- 15 (iš 965). Nors šie statistiniai duomenys nėra tokie grėsmingi, vis dėlto pareigūnai, ruošiantys medžiagą tyrimui, turėtų pateikti tyrimui pakankamą medžiagos kiekį (rekomenduotini kiekvienos medžiagos ir gaminio kiekiai numatyti LTEC metodinėse rekomendacijose, minėtoje „Įvykio vietos atmintinėje“ ir kt.), nepamiršti paimti ir pateikti lyginamuosius ar kontrolinius pavyzdžius ir pan.

Siekiant operatyvaus tyrimų atlikimo, taip pat įvertinus galimą medžiagos ar gaminio pėdsakų informatyvumo praradimo galimybę, tiek LTEC nuostatai, tiek ir KTC nuostatai numato protingą terminą - 1 mėnesį nuo prašymo pateikti medžiagą pateikimo - papildomai

⁸⁹ LTEC nuostatai, 12 punkto 1 dalis.

medžiagai pateikti. KTC nuostatų 42 punktą net numato galimybę skubiais atvejais prašymą pateikti papildomą medžiagą perduoti telefonu, vėliau pateikiant rašytinį prašymą. Skubiais atvejais laikytinos situacijos, kai dėl įforminimams sugaišto ilgesnio laiko, gali būti prarandama galimybė paimti konkrečius tyrimo objektus. Pavyzdžiui, gaisro vietoje esančių objektų su galimais lengvai užsiliepsnojančiais skysčiais paėmimas (kol jie neišgaravo), pluoštų nuo kito įtariamojo drabužio nurinkimas (nes pluoštai itin labilūs, lengvai prarandami) turi vykti kuo skubiau. Jei tyrimą atliekančiai įstaigai papildoma medžiaga nepateikiama per nustatytą terminą (1 mėnesį), ekspertas (specialistas) atlieka tyrimą, remdamasis turima medžiaga. Toks teisės aktuose nustatytas protingas terminas užtikrina tyrimo atlikimo galimybę, remiantis vien tik turima medžiaga. Toks visų ekspertinio tyrimo galimybių neišnaudojimas apsunkina tiesios nustatymą byloje, sumenkina tyrimo atlikimo galimybes. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju institucijos bei pareigūnai turėtų atsakingai bei visapusiškai išnaudoti visą tyrimo potencialą.

3.2 Tyrimo metodo parinkimas

Kiekvienas konkretus medžiagų ir gaminių tyrimas yra atliekamas, taikant specialius patikimus mokslinius tyrimo metodus. Kiekviena ekspertizės ar objektų tyrimo rūšis turi atskirus tyrimo metodus. Tiesa, kai kurių tyrimo metodai dėl jų plataus pritaikomumo yra taikomi kelioms tyrimų rūšims. Pavyzdžiui, FT-IR mikrospektroskopijos metodas yra taikomas pluoštų, plastikų, kitų medžiagų tyrimams ir pan.

Taikomi tyrimo metodai skiriasi, priklausomai nuo pačio tyrimo objekto prigimties bei nuo pateikto klausimo, į kurį, taikydamas specialius tyrimo metodus, ekspertas (specialistas) turi atsakyti. Pavyzdžiui, jei yra prašoma nustatyti konkretaus pluošto cheminę sudėtį, bus taikomas minėtas FT-IR mikrospektroskopijos metodas⁹⁰, jei prašoma nustatyti, ar ant pateikto objekto yra lengvai užsiliepsnojančių skysčių likučių, bus taikomas dujų chromatografijos-masių spektrometrijos metodas⁹¹ ir t.t.

⁹⁰ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 206.

⁹¹ VAITEKŪNAS, Vidmantas. Naujos cheminės ekspertizės galimybės lengvai užsiliepsnojančių skysčių pėdsakams gaisro židinyje nustatyti. Teisės problemos, 1997, Nr. 3, p. 110.

Atskirose ekspertinėse įstaigose yra sudaryti specialūs tyrimo metodų sąrašai: atskirai tyrimo rūšiai bei konkrečiam klausimui spręsti yra nurodomas sąrašas taikytinų tyrimo metodų.

3.3 Tyrimo atlikimas, jo rezultatų susisteminimas

Tyrimo atlikimo stadijoje ekspertas (specialistas) apžiūri tyrimui pateiktus objektus bei juos įvertina. Objektai apžiūrimi vizualiai arba su lupa, esant geram dienos arba dideliam dirbtinės šviesos apšvietimui⁹². Taip pat, apžiūrint objektų paviršių, gali būti naudojamas mikroskopas. Apžiūrint kiekvieną tyrimo objektą atskirai, ekspertas (specialistas) fiksuoja pagrindines objektus apibūdinančias savybes, ypatingus požymius, pavyzdžiui, apžiūrint stiklo šukės apibūdina jų spalvą, specialius žymėjimus, briaunų lūžimo pobūdį ir pan. Apžiūrint nukentėjusiojo ir įtariamojo drabužius, pažymima jų spalva, užrašai, dėmės ant jų, ar rūbai švarūs ar nešvarūs. Atliekant naftos produktų tyrimą, objektų apžiūros metu fiksuojama, ar tyrimo objektai neskleidžia specifinio kvapo ir pan.

Atliekant medžiagų ir gaminių objektų tyrimą, yra taikomi konkretūs tyrimo metodai. Žinoma, dėl jų gausos, nėra galimybės jų visų aptarti. Todėl darbe analizuojami LTEC dažniausiai taikomi tyrimo metodai, taip pat atliekama naujų tyrimo metodų, netaikomų Lietuvoje, tačiau plačiai žinomų ir taikomų Europos bei kitose šalyse, apžvalga.

Kadangi atskiri medžiagų ir gaminių objektų tyrimai paprastai turi atskirus tyrimo metodus, todėl darbe jie aptariamai atskirai kiekvienai tyrimo rūšiai. Tiriant atskirus tyrimo metodus, buvo analizuotos specialistų išvados, ekspertizės aktai, aktai, kad negalima pateikti išvados, studijuota specialioji literatūra apie ekspertinių metodų taikymą, taip pat remtasi apklausos rezultatais (apklausa vykdyta 2009 m. kovo mėnesį, apklausiant visus 16 LTEC medžiagų ir gaminių skyriaus ekspertų, specialistų).

Pluoštinių medžiagų tyrimas

Atlikta LTEC specialisto išvadų ir ekspertizės aktų analizė rodo, kad tiriant pluoštines medžiagas, dažniausia yra atliekami šie tyrimai: lyginamasis mikroskopinis tyrimas, lyginamųjų pluoštų FT-IR mikrospektroskopija, lyginamųjų pluoštų dažiklių tyrimas, plonasluoksnė chromatografinė analizė.

Atliekant lyginamąjį mikroskopinį tyrimą, lipnios juostos su pluoštais yra tiriamos keliais skirtingais mikroskopais (MBS-10, Meiji, Ergavol) jų morfologiniams (spalva, jos

⁹² 2005 01 21 specialisto išvada Nr. 11-213. LTEC archyvas.

intensyvumas, atspalvis) požymiams bei pluoštų prigimčiai, t.y. mikrostruktūriniais požymiams nustatyti. Jei bent vienas požymis skiriasi, tai pluoštai traktuojami kaip skirtingi. Tokio tyrimo metu ekspertai (specialistai) atsako į klausimus, kiek kokių pluoštų yra randama ant lyginamųjų tyrimo objektų, ar ant šių objektų yra vienodų pašalinių pluoštų (jei taip, tai kiek).

Lyginamųjų pluoštų FT-IR mikrospektroskopijoje yra taikomas Furje transformacijos absorbcinės mikrospektroskopijos infraraudonojoje spektro srityje metodas⁹³, nustatantis, ar lyginamųjų pluoštų absorbcijos spektrai sutampa, ar ne, t.y. ar pluoštai yra priskirtini tai pačiai pluoštų grupei (pavyzdžiui, poliesterinių, poliamidinių, akrilinių pluoštų grupei). Ekspertiniuose tyrimuose svarbią reikšmę užimantis FT-IR mikrospektrometras, suteikia galimybę atlikti tyrimus, turint net ir vieną medžiagos „dulkelę“. Šis palyginus neseniai pradėtas taikyti metodas ženkliai išplėtė ekspertines galimybes, nes anksčiau taikytai įprastinei IR spektrinei analizei reikėjo daug didesnio medžiagos, gaminio kiekio, o sunkumų taip pat kėlė ir techniniai tyrimo sudėtingumai. Todėl šiandien Lietuvoje taikomas mikrospektroskopijos metodas daro didelę įtaką tyrimo operatyvumui ir greitumui. Šis tyrimo metodas taip pat taikomas atliekant kitus medžiagų ir gaminių tyrimus (dažus, plastikus ir kt.⁹⁴).

Lyginamųjų pluoštų dažiklių tyrimas atliekamas, taikant mikrocheminius metodus- atliekant reakcijas su koncentruotomis neorganinėmis rūgštimis ir specifines redukcijos - oksidacijos reakcijas. Pluoštai veikiami tokiais reagentais, kaip koncentruota sieros rūgštis, natrio ditrionito šarminis tirpalas, amonio persulfato tirpalas, koncentruota azoto rūgštis, koncentruota druskos rūgštis, natrio sulfido sodos tirpalas, o taip pat veikiami vandeniu, oru (pluoštus veikiant oru, yra fiksuojama, ar pluoštai atsistato, daliniai atsistato arba neatsistato). Lyginamieji pluoštai naudotų reagentų poveikyje atitinkamai vienodai keičia (nekeičia) savo pirminę spalvą⁹⁵, jei priklauso bendrai pluoštų grupei, ir atitinkamai nevienodai keičia (nekeičia) savo pirminę spalvą, ir todėl nepriklauso bendrai pluoštų grupei.

⁹³ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 207.

⁹⁴ Ten pat, p. 214.

⁹⁵ VAITKEVIČIUS, Eduardas; VASILIAUSKIENĖ, Daina; SINKEVIČIENĖ, Marija. Medžiagų pėdsakų kriminalistinio tyrimo ypatumai eismo įvykių bylose. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007, p. 276.

Pluoštų dažiklių plonasluoksnė chromatografinė analizė⁹⁶ leidžia nustatyti ir palyginti lyginamųjų pluoštų dažiklių komponentinę sudėtį. Vienoda dažiklių komponentinė sudėtis nusako dažymo technologiją ir leidžia priskirti lyginamuosius pluoštus tai pačiai siauresnei grupei⁹⁷.

Pažymėtinas visame pasaulyje taikomas (kietoms, skystoms, dujinėms medžiagoms tirti), tačiau Lietuvos ekspertinių įstaigų praktikoje vis dar nenaudojamas Raman spektroskopijos tyrimo metodas. Tiriant šiuo metodu nereikia ruošti mėginio, objektai tiriami nesugadinant jų, būdingas trumpas tyrimo laikas, galimybė analizuoti tik konkrečias pavyzdžio daleles. Beje, šis metodas yra taikomas ne tik identifikuojant pluoštus, bet ir plaukus (gyvulinės kilmės objektus), dažus, narkotines medžiagas⁹⁸.

Būtina paminėti Europos ekspertinių įstaigų praktikoje plačiai taikomą pluoštų numėmimo 1:1 metodą⁹⁹. Toks metodas pradėtas taikyti dėl bendro grupinio priklausomumo išvadų nepakankamo informatyvumo (nes kiekvienu atveju, jį nustačius, reikia atsakyti į klausimą, koks yra pluoštų paplitimas tam tikroje aplinkoje). Šis metodas reiškia, kad vienas pluoštų nuėmimo plotas tiksliai atitinka tą pačią objekto paviršiaus vietą, nuo kurios tie pluoštai buvo nurinkti¹⁰⁰. Berlyno LKA PTU laboratorija, kur šis metodas taip pat yra taikomas, pabrėžia, kad pluoštai turi būti nuimami nuo viso aukos kūno paviršiaus, nuo artimiausios su auka aplinkos, taip pat imant pluoštus nuo objektų, su kuriais įtariamasis turėjo tiesioginį kontaktą ir neturėjo kontakto¹⁰¹. Kaip jau minėta, kiekvienu konkrečiu atveju prieš pluoštų nuėmimą, turi būti suvokta pagrindinė įvykdyto nusikaltimo situacija - kas įvyko, kaip įvyko, kokie atskiri aukos ir nusikaltėlio veiksmai ir pan. Tai palengvina pluoštų paiešką ir nuėmimą. Surinkus pluoštus, yra sudaroma detali diagrama, suteikianti aiškumo pluoštų pasiskirstymui bei jų padėčiai, padeda nustatyti, koks drabužis (jo paskirtis, pluoštų prigimtis) kontaktavo su konkrečiais objektais. Kadangi, kiekvienoje gyvenamojoje aplinkoje esantys įvairūs pluoštai nuolatos „teršia“ vienas kitą (tuo pasireiškia kiekvienos gyvenamosios aplinkos

⁹⁶ VAITKEVIČIUS, Eduardas; VASILIAUSKIENĖ, Daina; SINKEVIČIENĖ, Marija. Medžiagų pėdsakų kriminalistinio tyrimo ypatumai eismo įvykių bylose. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007, p. 276.

⁹⁷ Ten pat, p. 276.

⁹⁸ Raman applications. Forensics (žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.) Prieiga per internetą: http://www.kosi.com/Raman_Spectroscopy/forensics.php?ss=100.

⁹⁹ European network of forensic science institutes. European fibres group 7th meeting. Zurich, 1999, p. 51.

¹⁰⁰ ROBERTSON, James; GRIEVE, Michael. Forensic examination of fibers. Taylor & Francis forensic science series, 1999, p. 103.

¹⁰¹ European network of forensic science institutes. European fibres group 7th meeting. Zurich, 1999, p. 52.

individualumas), itin informatyvūs yra iš įtariamojo gyvenamosios aplinkos ant aukos ir įvykio vietoje esančių objektų persikėlę antriniai pluoštai (antrinis pluoštų pernešimas įvyksta tada, kai jau ant įtariamojo drabužių pernešti pluoštai dar kartą pernešami ant aukos drabužių¹⁰²). Tai tik dar labiau sustiprina tikimybę, kad objektai kontaktavo. Toks efektyvus pluoštų nuėmimo 1:1 metodas, atskleidžiantis, *kokie* pluoštai ir *kur* nusėdo ant aukos drabužių, dažniausia taikomas sudėtingų nusikaltimų tyrimuose (nužudymuose, išžaginiuose ir pan.).

Pažymėtina, kad dėl masinio audinių gaminių bei didelio jų paplitimo, Lietuvoje taikomi bendro grupinio priklausomumo nustatymo metodai nebėra tokie efektyvūs įrodymų rinkimo procese. Todėl būtina neatsilikti nuo naujų pažangių tyrimo metodų taikymo ir mūsų ekspertinėje veikloje.

Skatintinas ir svarbus, nors ir nemažai investicijų reikalaujantis duomenų bazės apie pluoštų gamybą ir paplitimą kūrimas. Nors pirmuosius žingsnius jau bandyta žengti 1993-1995 m., kai LTEC (tuo metu- institute) buvo atliekami audinių pluoštinės sudėties ir jų paviršiuje randamų pašalinių pluoštų tyrimai¹⁰³. Gauti duomenys leido vertinti pluoštų paplitimą bei įvairių tipų pluoštų kontaktinę sąveiką. Tačiau reikėtų atsižvelgti į tai, kad bėgant laikui yra pradedamos naudoti kitos tekstilės gaminių kūrimo technologijos, todėl tokios duomenų bazės turi būti nuolatos atnaujinamos. Tikimasi, kad pluoštų paplitimo (o ir gamybos) duomenų bazės kūrimas ateityje susilauks didesnio dėmesio ne tik iš pačių ekspertų (specialistų) pusės, tačiau ir iš valstybės baudžiamąją politiką lemiančių struktūrų.

Dirvožemio tyrimas

Tiriant dirvožemio daleles, yra atliekamas lyginamasis mikroskopinis ir cheminis tyrimas bei rentgenostruktūrinė analizė.

Mikroskopinis tyrimas tiria dirvožemio sandarą: kokie mineralai ir pavienės humuso dalelės sudaro dirvožemį, ar yra gyvulinės ir augalinės kilmės dalelių (medžio anglies dalelių, pušų spyglių ir pan.). Lyginamojo cheminio tyrimo metu yra nustatomi tiriamų objektų požymiai: spalva, mechaninė sudėtis, dirvožemio rūgštingumas ir karbonatingumas. Lyginamųjų dirvožemio pavyzdžių spalva yra lyginama, naudojant „Munsell“ dirvožemio

¹⁰² LOTTER, Karen. Forensic fibres analysis. Critical element in crime scene investigation (žiūrėta 2009 m. sausio 31 d.). Prieiga per internetą: http://dna-trace-analysis.suite101.com/article.cfm/forensic_fiber_analysis.

¹⁰³ Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 235.

spalvų lenteles¹⁰⁴, sudarant tam tikras sąlygas: tiriama orasausių pavyzdžių spalva dienos šviesoje, sudrėkintų pavyzdžių spalva, iškaitintų (pašalinus organinius komponentus) pavyzdžių spalva. Mechaninė sudėtis nustatoma, naudojant stereoskopinį mikroskopą, lyginant smėlio ir molio dalelių santykį. Dirvožemio rūgštingumas nustatomas, dirvožemio pavyzdžius parą ekstrahuojant distiliuotame vandenyje, o karbonatingumas - veikiant tuos pavyzdžius druskos rūgšties tirpalu.

Mineralinės sudėties tyrimas atliekamas taikant rentgenostruktūrinės analizės metodą, kuris padeda nustatyti, kokios mineralinės medžiagos sudaro (t.y. kokia yra elementinė sudėtis) atskirą dirvožemio pavyzdį (kvarcas, dolomitas, molio mineralai ir pan.). Teikiant išvadą dėl bendro grupinio priklausomumo vienai grupei, lyginamųjų pavyzdžių atskirų mineralų kiekis atitinkuose lyginamuosiuose pavyzdžiuose turi būti vienodas.

Tik nustačius lyginamųjų pavyzdžių spalvos, mechaninės sudėties, rūgštingumo, karbonatingumo bei mineralinės sudėties vienodumą, konstatuojamas bendras grupinis priklausomumas - priskyrimas į siauresnę ar platesnę bendro grupinio priklausomumo dirvožemių grupę, priklausomai nuo to, koks yra atitinkamų ypatybių turinčio dirvožemio paplitimas konkrečioje vietovėje.

Pažymėtina, kad ekspertai (specialistai) kai kuriais atvejais gali nustatyti ir dirvožemio laiką. Tai sprendžiama pagal pašalinių dalelių - biologinių objektų buvimą jame (rastos augalo, augančio tik apibrėžtoje palyginus nedidelėje vietoje, dalys) ir jų fiziologinį būdą (pavyzdžiui, vis dar žali medžio lapai). Vis dėlto tai padaryti galima ne visada, nes pavyzdžiui, spyglių radimo atveju, dėl didelio spyglių paplitimo Lietuvoje (be to jie lengvai pernešami), nebus galima duoti kategoriškos išvados laiko klausimu¹⁰⁵.

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų tyrimas

Apklaustos duomenimis paprastai yra atliekamas preliminarus tyrimas, cheminė analizė, kokybinis ir kiekybinis medžiagos tyrimas bei rentgenostruktūrinė analizė.

Pirmiausia, preliminariai tiriama, ar medžiaga tirpsta vandenyje, ar tai šarminė (rūgštinė) medžiaga, ar putoja ir pan. Cheminės analizės metu, naudojant Marki reagentą, stebima, ar tiriamoji medžiaga pakeičia savo pirminę spalvą. Pavyzdžiui, spalvai pasiteikus į violetinę, medžiaga priskirtina opijaus grupės narkotinėms medžiagoms, į geltoną, pereinančią

¹⁰⁴ CSP Outdoors. Munsell soil color charts (žiūrėta 2009 m. sausio 31 d.). Prieiga per internetą: <<http://www.cspoutdoors.com/munsoilcolch.html>>.

¹⁰⁵ 2005 04 15 specialisto išvada Nr. 11-428; 11-1100; 11-1101; 11-1025. LTEC archyvas.

į rūdą- narkotinė medžiaga bus amfetaminas ir t.t. Kokybinis miltelių tyrimas atliekamas pritaikant dujų chromatografinį - masių spektrometrinį metodą. Įrenginio nubrėžtoje chromatogramoje užfiksuojama atitinkama narkotinės ar psichotropinės medžiagos smailė, leidžia priskirti medžiagą prie narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Kiekybinė medžiagos analizė parodo grynos medžiagos kiekį mišinyje, t.y. koncentraciją. Galiausiai, jau minėtas mineralinės sudėties tyrimas atliekamas rentgenostruktūrinės analizės metodu parodo, kokie junginiai sudaro tiriamąją medžiagą.

Narkotikų ir psichotropinių medžiagų gamyba - tai kone greičiausiai besivystanti nelegali rinka visame pasaulyje. Naujų narkotinių ir psichotropinių medžiagų atsiradimas rinkoje reikalauja ne tik keisti teisės aktus, kuriuose yra nurodyti šių medžiagų sąrašai, bet ir nuolatos atnaujinti ekspertinėse įstaigose kuriamų duomenų bazių duomenis.

Dažų tyrimas

Dažniausia atliekamas mikroskopinis, cheminis tyrimas, FT-IR spektroskopija.

Jų tyrimui atliekamas mikroskopinis tyrimas nustato, kiek sluoksnių turi konkreti danga ir kokie tai sluoksniai (gruntas, emalis, lakas ir kt.). Nustato standartinės (gamyklinės) dangos sluoksnius, taip pat, pasako, ar yra ir kitų sluoksnių (perdažymo sluoksniai) ir ar jie lokalizuoti (būtinai jau minėtas dangos pavyzdžių paėmimas iš keletos objekto vietų). Tyrimui pateikta medžiaga – danga - gali būti sudaryta ir ne iš visų standartinės dangos sluoksnių (tai dažniausia yra medžiagos netinkamo paėmimo rezultatas). Tyrimas vis dar gali būti atliekamas, tačiau tokiu atveju tyrimo išvados įrodomoji reikšmė nebus tokia didelė.

Pagal standartinės dangos sluoksnius yra nustatoma, kokie automobiliai buvo taip dažyti - nustatoma jų spalva, markė, modelis, gamtinimo metai bei vieta. Siekiant nustatyti, kokio automobilio dangai gali priklausyti tiriamos dangos sluoksnių dalelės, naudojami ENFSI dažų grupės sudarytomis „EUCAP“ (daugiau kaip 9000 automobilių dažų, naudojamų automobilių dangoms, pavyzdžių) ir FrCAP (daugiau kaip 8000 automobilių dangų spalvų) informacinėmis duomenų bazėmis, taip pat Kanados policijos sudaryta PDQ kompiuterine duomenų baze (kurioje daugiau kaip 13 000 automobilių dažų dangų ir jų fragmentų), skirtomis nustatyti automobilio gamintoją, modelį ir pagaminimo metus¹⁰⁶. Vis dėlto, čia nėra

¹⁰⁶ VAITKEVIČIUS, Eduardas; VASILIAUSKIENĖ, Daina; SINKEVIČIENĖ, Marija. Medžiagų pėdsakų kriminalistinio tyrimo ypatumai eismo įvykių bylose. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007, p. 273.

pilnų duomenų apie visus naudojamus dažus, dangas ir gaminamus automobilius, ypač gamintus dar iki 1990 metų.

Cheminio tyrimo metu tiriami emalių rišikliai, užpildai, pigmentai, veikiant juos tokiomis medžiagomis, kaip acetonas, koncentruota ir praskiesta sieros rūgštis ir pan¹⁰⁷. Jei lyginamųjų pavyzdžių reakcijų rezultatai skiriasi, vadinasi, lyginamosios medžiagos nepriklauso tai pačiai bendro grupinio priklausomumo grupei.

FT-IR spektroskopija. Lyginant dažų dangas, sluoksnius, yra stengiamasi nustatyti, ar vienodos medžiagų absorbcijos formos, juostų padėtys, intensyvumo pasiskirstymas bei užteršimai, arba kitaip, ar vienoda dažų dangos, emalio cheminė sudėtis. Medžiagų cheminė sudėtis bus vienoda, jei spektrai savo charakteristikomis yra vienodi.

Stiklo tyrimas

Cheminis stiklo tyrimas atliekamas, stiklą veikiant rūgštimis - pagal tai yra nustatoma stiklo rūšis (pavyzdžiui, jei tirpsta fluoro rūgštyje, o kitose- ne, tai stiklas bus neorganinis).

Lyginamasis stiklo dalelių tyrimas. Yra vertinami dalelių morfologiniai požymiai (spalva, struktūra, kt), kokybinė ir kiekybinė stiklo sudėtis. Šių rodiklių vienodumo nustatymas, atliekant lyginamąjį stiklo dalelių tyrimą yra vertinamas kaip lyginamųjų objektų bendro grupinio priklausomumo požymis. Autoavarijų bylose pagal stiklo dalelių požymius, yra sprendžiama, kokiai automobilio daliai priklauso stiklo dalelės, pavyzdžiui, jei viena dalelių pusė lygi, o kitoje išpresuotos įvairių optinių elementų zonos, tai greičiausiai bus priekinio šviesos žibinto dalelės¹⁰⁸.

Kaip jau minėta, itin informatyvūs specialūs žymėjimai ant stiklo dalelių. Pagal juos galima atpažinti automobilio konkretų gamintoją. Lietuvos ekspertinės įstaigos naudojami Vokietijos Vysbadeno kriminalinės tarnybos transporto priemonių žibinto stiklų specialiu informaciniu fondu LUNA¹⁰⁹, padedančiu nustatyti konkretų automobilio gamintoją pagal ant stiklo dalelių rastus specialius žymėjimus. Bendro grupinio priklausomumo grupę taip pat siaurina ant stiklo dalelių esantys įvairūs defektai, kaip eksploatacijos metu kvarco grūdelių išmuštos duobutės ir pan.

Atliekant kiekybinį ir kokybinį stiklo dalelių tyrimą, didesnė ar mažesnė bendro grupinio priklausomumo grupė priklausys nuo stiklo sudėties standartiškumo arba

¹⁰⁷ 2005 03 29 ekspertizės aktas Nr. 11-438. LTEC archyvas.

¹⁰⁸ 2005 03 02 specialisto išvada Nr. 11-291. LTEC archyvas.

¹⁰⁹ 2005 03 02 specialisto išvada Nr. 11-291. LTEC archyvas.

specifiškumo. Nustačius specifinę stiklo sudėtį, pavyzdžiui, žibinto šukių sudėties pasižymėjimas magnio nebuvimu ir gana dideliu kalio kiekiu¹¹⁰, stiklo daleles galima priskirti mažai bendro grupinio priklausomumo grupei.

Beje, LTEC 2008 m. įsigijus stiklo lūžio matavimo sistemą, centre jau yra atliekami ir stiklo lūžio rodiklio nustatymo tyrimai¹¹¹.

Polimerų tyrimas

Mikroskopinio tyrimo metu nustatomi morfologiniai polimero požymiai: spalva, struktūra, elastingumas, minkštumas, plastiko mikrostruktūra. Lyginamoji polimerų cheminė sudėtis tiriama, taikant FT-IR mikrospektroskopijos metodą, kurį taikant tiriamos polimerų spektrų formos, absorbcijos juostų padėtys bei atliekama automatinė identifikavimo paieška kompiuterinėse „Sadler“ polimerinių medžiagų spektrinių duomenų bazėse, taikant specialią kompiuterinę programą „IR Search“. Cheminė sudėtis taip tiriama, taikiant mikrocheminius metodus- tiriama polimero dalelių spalva, veikiant jas koncentruotomis rūgštimis- sieros, azoto, chloro.

Naftos tyrimas

Naftos produktų identifikavimui naudojamas efektyvus bei dideliu jautrumu pasižymintis dujų chromatografijos - masių spektrometrijos metodas. Tai leidžia kompiuterine programa sudėtingame daugiakomponenčiame cheminių medžiagų mišinyje, išskirtame iš tiriamų objektų, nustatyti tik lengvai užsiliepsnojančių skysčių sudėčiai būdingas medžiagas¹¹² (kadangi degant įvairiems plastikams, medienai išsiskiria daug įvairių cheminių junginių, komplikuojančių tyrimą). Chromatogramoje užfiksuojami įvairūs naftos produktams būdingi angliavandeniai. Kita vertus, nustačius tam tikrus angliavandenius, tai dar nereiškia, kad tai naftos produktų likučiai. Kaip rodo literatūros duomenys, ekspertinė ir eksperimentinė praktika gaisro metu, degant įvairioms medžiagoms, vyksta procesas, kurio metu gali susidaryti įvairūs angliavandeniai¹¹³. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad degūs skysčiai (acetonas, etanolis, benzinas) yra lakūs ir jei nesudega gaisro metu, tai likę jų pėdsakai iki užduoties atlikimo gali

¹¹⁰ 2005 02 25 specialisto išvada Nr. 11-406, 11-514. LTEC archyvas.

¹¹¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Naujos ekspertizės atlikimo galimybės (žiūrėta 2009 m. balandžio 6 d.). Prieiga per internetą: <<http://www.ltec.lt/index.php?id=144>>.

¹¹² VAITEKŪNAS, Vidmantas. Naujos cheminės ekspertizės galimybės lengvai užsiliepsnojančių skysčių pėdsakams gaisro židinyje nustatyti. Teisės problemos, 1997, Nr. 3, p. 110.

¹¹³ 2005 02 09 specialisto išvada Nr. 11-283. LTEC archyvas.

išgaruoti. Todėl, norint išsaugoti tyrimo objektus, būtina laikytis jau minėtų medžiagų pakavimo taisyklių.

Alkoholinių skysčių tyrimas

Atliekant alkoholinių skysčių tyrimus taip pat naudojamas jau minėtas dujų chromatografijos – masių spektrometrijos metodas, nustatantis tiriamo skysčio sudėtį, t.y. jiems būdingus įvairių klasių angliavandenius, pagal kuriuos objektas yra priskiriamas vienai ar kitai alkoholinių skysčių grupei. Skysčio stiprumas nustatomas naudojant metrologiškai patikrintą stiklinį ar metalinį spirometrą¹¹⁴.

Metalu, šūvio pėdsakų tyrimas ir metalografiniai tyrimai

Lyginamasis metalų tyrimas atliekamas, taikant emisinės spektrinės analizės metodą, nustatančiu metalo kokybinę ir kiekybinę elementinę sudėtį. Nustačius lyginamųjų objektų elementinės sudėties tapatumą, galima konstatuoti jų bendrą grupinį priklausomumą.

Tiriant šūvio pėdsakus, pagrindinis taikomas metodas yra elektroninė mikroskopija¹¹⁵. Pagrindiniai elektroninių mikroskopų pranašumai yra galimybė padidinti vaizdą iki kelių šimtų tūkstančių kartų, ištirti mikroobjekto cheminę sudėtį nenaikinant pačio objekto. Pasinaudojus dideliais padidinimais ir įvairiais elektroninio mikroskopo detektoriais, daleles galima išskirti iš tūkstančio kitų dalelių, apžiūrėti ir ištirti atskirai kiekvienos dalelės elementinę sudėtį¹¹⁶. Tuo tarpu tiriant medžiagas kitais metodais (emisinė spektrinė analizė, atominės absorbcijos metodas) konstatuojama tik, kad tam tikri elementai įeina į bendrą visų dalelių masę, o kitos ieškomos sudėties dalelės net nėra užfiksuojamos. Taip pat elektroninis mikroskopas patogus, tiriant medžiagų mikrokiekį. Dėl šio mikroskopo preparavimo adatos, vaizdą padidinus kelis šimtus tūkstančių kartų, daleles galima apžiūrėti, atrinkti ir paimti be jokių užteršimų, ko dažnai nepavyksta išvengti jau minėtais metodais. Be to, dar vienas elektroninio mikroskopo pranašumas, lyginant su kitais prietaisais, tas, kad nebūtina kruopščiai ir ilgai ruošti medžiagą tyrimui bei šifruoti tarpinius rezultatus¹¹⁷.

Atkreiptinas dėmesys į elektroninei mikroskopijai siunčiamų objektų paėmimo ir pakavimo taisykles. Be bendrųjų taisyklių, kaip objektų atskiras laikymas ir pakavimas, kuo mažesnio mikrodalelių kontakto su pakavimo medžiaga užtikrinimas, skiriamas itin svarbus

¹¹⁴ 2005 12 08 ekspertizės aktas Nr. 11-3236. LTEC archyvas.

¹¹⁵ JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina; MINCEVIČIUS, Jonas. Dėl elektroninio mikroskopo galimybių panaudojimo Lietuvos kriminalistinių tyrimų praktikoje. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22 (14), p. 88.

¹¹⁶ Ten pat, p. 90.

¹¹⁷ Ten pat, p. 90.

reikalavimas: mikroobjektų nuėmimas specialiais elektroninei mikroskopijai pritaikytais lipdukais¹¹⁸. Dažniausiai tyrimo tikslas yra ne tai, ar aptiktų dalelių kokybinė ir kiekybinė sudėtis yra tokia pat kaip ir lyginamojo pavyzdžio medžiagos, bet ar aptiktos dalelės atsidalijo būtent nuo konkretaus daikto (lyginamojo pavyzdžio)¹¹⁹. Tačiau tokio tyrimo objektai turi pasižymėti reta mikrodalelių chemine sudėtimi (reto lydinio metalas, aukštos prabos auksas ir pan.). Todėl siekiant nustatyti, ar įtariamasis savo kišenėje turėjo šaunamąją ginklą (plačiai paplitusios cheminės sudėties), vertėtų geriau rinktis cheminių atspaudų metodą¹²⁰, kuriuo kartais pavyksta nustatyti kišenėje buvusio gaminių formą, kurią sudaro daugybė mikrodalelių įsitrynusių į kišenės audeklą.

Palyginus neseniai (1965m) sukurtas elektroninis mikroskopas, šiandien užima itin svarbią vietą medžiagų ir gaminių tyrimuose. Šiuo metu elektroniniu mikroskopu atliekamas stiklo dalelių kiekybinės sudėties lyginamasis tyrimas, dažų sudėties tyrimas, metalų kiekybinė analizė, nustatomi elektros laidų trumpo jungimo požymiai, taip pat šūvio pėdsakų ir kitų mikrodalelių paieška ir tyrimas.

Metalografiniai tyrimai atlieka daug įvairių uždavinių: „nustato ir įvertina terminį, elektroterminį ir cheminį aplinkos poveikį metalo gaminiams, nustato jo atsiradimo aplinkybes, metalinių detalių lūžio pobūdį ir laiką, įvertina terminio apdirbimo kokybę, metalurginius ir kitus defektus“¹²¹. Dažniausia ekspertai (specialistai) atlieka trumpo jungimo ar kitokio avarinio darbo režimo požymių nustatymo tyrimus (dažniausiai galimų padegimų atvejais). Tokiems tyrimams atlikti dažniausia užtenka mikroskopinio tyrimo, kurio metu yra nustatomi trumpo jungimo požymiai arba ne.

Augalinės ir gyvulinės kilmės objektai

Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų prigimtis bei konkretus botaninis ar zoologinis taksonas nustatomas atliekant mikroskopinį tyrimą - tiriant šių objektų mikromorfologinės bei makromorfologinės struktūros elementus, jų anatominę sandarą¹²². Dažnai remiamasi ir specialiąja literatūra, kurioje aprašyti konkrečių objektų požymiai, tiriamasis objektas lyginamas su ekspertinėje įstaigoje esančiais augalinės ir gyvulinės kilmės objektų kolekcijų

¹¹⁸ 2005/02/09 ekspertizės aktas dėl negalėjimo duoti išvados Nr. 11-410. LTEC archyvas.

¹¹⁹ JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina; MINCEVIČIUS, Jonas. Dėl elektroninio mikroskopo galimybių panaudojimo Lietuvos kriminalistinių tyrimų praktikoje. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22 (14), p. 92.

¹²⁰ Ten pat, p. 93.

¹²¹ LTEC nuostatai, 3 punkto 23 dalis.

¹²² 2005 03 25 specialisto išvada Nr. 11-64, 11-223, 11-682, 11-849, 11-850, 11-931. LTEC archyvas.

pavyzdžiais. Pagal nustatytus požymius, konkretų tyrimo objektą galima priskirti prie bendro grupinio priklausomumo požymius turinčios grupės.

Paminėtinas Lietuvos ekspertinių įstaigų praktikoje nors ir netaikomas, tačiau pažangus ir daugelyje šalių veiksmingai panaudojamas DNR metodas gyvulinės ir augalinės kilmės objektams identifikuoti. Sparčiai besivystantis gyvūnų DNR nustatymo metodas, šiandien gali būti taikomas tiek naminiams, tiek ir laukiniams gyvūnams identifikuoti. Beveik kiekviena gyvūno rūšis gali būti genetiškai charakterizuota, pateikiant „pakankamai didelio tikrumo lygio“¹²³ išvadą¹²⁴. Augalų DNR tyrimai taip pat gali identifikuoti konkretų augalą (tiek žalią, tiek sudžiuvusį) ir taip susieti nusikaltėlį su konkrečia nusikaltimo įvykdymo vieta. Įdomu, kad tokių bylų jau pasitaikė: JAV gyvenančiam įtariamajam pateiktas kaltinimas buvo pagrįstas įrodymu, kad jo gyvenamojoje vietoje rastų vaisių ir iš įvykio vietos paimto augalo (ant kurio augo vaisiai) DNR sutampa¹²⁵ (buvo nustatyta, kad tiriamas augalas turi unikalią DNR). Tokie tyrimai yra ypač sudėtingi, o ir reikalauja didelių materialinių išteklių panaudojimo, specialistų paruošimo, metodologinės bazės sukūrimo. Tikimasi, kad ir Lietuva ateityje sutelks pasirengusių specialistų ratą, skirs šio pažangaus metodo taikymui finansinių resursų bei pritaikys metodologinę tyrimo atlikimo bazę ekspertinėje praktikoje.

Žinoma, darbe dėl tyrimams taikomų metodų gausos aptariami tik svarbiausi medžiagų ir gaminių objektų tyrimo metodai. Pažymėtina, kad sparčiai vystantis mokslui, taikant naujai atrastas technologijas kriminalistinių tyrimų praktikoje, Lietuvos ekspertinėms įstaigoms būtina neatsilikti nuo modernių bei patikimų metodų taikymo tyrimų atlikimo sferoje. Iš tokių naujų ir pažangių tyrimo metodų paminėtinas Raman spektroskopijos metodas, pluoštų nuėmimo 1:1 metodas, DNR metodas augalinės ir gyvulinės kilmės objektams identifikuoti bei daugelis kitų. Taip pat skatintinas ir naujos pažangios įrangos įsigijimas- tiek finansuojant pačioms ekspertinėms įstaigoms, tiek remiant kitoms valstybinėms ir nevalstybinėms struktūroms. Paminėtina, kad LTEC 2008 m. įsigijo elektroninį rastrinį mikroskopą, kuris praplėtė centro galimybes išsamiau tirti šūvio pėdsakus. Įrangą papildė ir modernus kol kas naujausias ir geriausias pasaulyje mikrospektrofotometras (CRAIS QDI 2010), kuris suteikia

¹²³ Terminas paimtas iš cituojamo periodinio žurnalo.

¹²⁴ Springer Berlin/ Heidelberg. Recommendations for animal DNR forensic and identify testing. Berlin, 2005 (žiūrėta 2009 m. vasario 4 d.). Prieiga per internetą: <<http://resources.metapress.com/pdf-preview.axd?code=g8g33n56p1434389&size=largest>>.

¹²⁵ Human Genome Project Information. DNA forensics (žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.). Prieiga per internetą: <http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/forensics.shtml>.

galimybę tirti nenatūraliuosius pluoštus, nustatyti stiklo šukių spalvas bei kitas išskirtines medžiagų savybes¹²⁶. Taip pat įsigyta stiklo lūžio matavimo sistema, plečianti stiklo tyrimo uždavinių ratą bei nuo šiol leidžianti atlikti stiklo lūžio rodiklio nustatymo tyrimus. Modernios įrangos taikymą LTEC patvirtina ir statistika: per praėjusius tris metus (2006 – 2008 m.) LTEC pasitaikė tik vienas neišspręstas klausimas dėl reikiamos aparatūros nebuvimo įstaigoje.

Atlikus tyrimą, taikant skirtingus tyrimo metodus, ekspertas (specialistas) susistestina gautus tyrimo rezultatus. Galima situacija, kai taikant atskirus tyrimo metodus, yra gaunami vieni kitus patvirtinantys duomenys. Tačiau galimas ir toks atvejis, kai vienas ar keli atlikti tyrimai ir jų rezultatai nepavirtina kitų išvadose nustatytų duomenų. Pavyzdžiui, nustačius, kad dirvožemio lyginamųjų pavyzdžių visi požymiai sutampa, išskyrus jų rūgštingumą bei karbonatingumą, tie pavyzdžiai yra laikomi nepriklausantys tai pačiai bendro grupinio priklausomumo grupei.

Tyrimo rezultatai sisteminami atliekant ir komisijines bei kompleksines ekspertizes (tyrimus). Be jau minėto pačio eksperto (specialisto) atliekamo savo atliktų tyrimų rezultatų sisteminimo, atskirų tyrimą atlikusių pareigūnų tyrimo metu gauti duomenys privalo būti „sujungiami“ į darnią visumą, t.y. vyksta antro lygio tyrimo rezultatų sisteminimas. Jei atskirų ekspertų (specialistų) gauti rezultatai pasitvirtina tarpusavyje, rezultatų susisteminimas vyksta be didesnių problemų. Sudėtingiau, jei vieno ar kelių ekspertų (specialistų) tyrimo rezultatai nesutampa su kitų rezultatais. Tokiu atveju, jei bent vieno tyrimo metodo taikymo metu gaunami duomenys skiriasi, objektai yra nevienodi, nepriklauso tam pačiam tūriui, masei, nėra iš bendro kilmės šaltinio ir pan.

Taikant tokį rezultatų apdorojimo būdą, ekspertas (specialistas) formuoja savo vidinį įsitikinimą dėl tyrimo vienokios ar kitokios išvados davimo ir formuluoja galutinį atsakymą – išvadą - į pateiktą klausimą.

3.4 Tyrimo išvadų formulavimas

Medžiagų ir gaminių tyrimo metu nustatyti faktiniai duomenys įgyja tam tikrą įromodąją reikšmę. Todėl ekspertizės akto ir specialisto išvadų - aiškaus ir glausto atsakymo į ekspertui (specialistui) pateiktus klausimus - formulavimas yra itin svarbus, siekiant tiek

¹²⁶ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Naujos ekspertizų atlikimo galimybės (žiūrėta 2009 m. balandžio 6 d.). Prieiga per internetą: <<http://www.ltec.lt/index.php?id=144>>.

vieningos išvadų formulavimo praktikos įgyvendinimo, tiek vienareikšmiško jų, kaip įrodymo, vertinimo procese.

Ekspertas (specialistas), atlikdamas tyrimą, taiko įvairius specifinius tyrimo metodus, kurių gautos išvados pagrindžia (arba tikimybiškai patvirtina) arba paneigia konkretų tiriamą faktą, aplinkybes. Apibendrinus tyrimo rezultatus, ekspertas (specialistas) formuluoja motyvuotą, jo vidiniu įsitikinimu pagrįstą išvadą.

Skiriami trys išvadų formulavimo veiksniai: loginis, psichologinis ir leksinis-gramatinis¹²⁷. Loginis išvadų formulavimo veiksnys nulemia išvados suprantamumą bei jos tinkamą panaudojimą procese. Logiškumo laikymasis išvadų formulavimo procese suprantamas kaip tikslus atsakymas į ekspertui (specialistui) suformuluotus klausimus, tų atsakymų pagrįstumas tiesiogiai iširta medžiaga (jų priežastinis ryšys), išvadų neprieštaravimas ekspertui (specialistui) vidiniam įsitikinimui.

Psichologinis išvadų formulavimo veiksnys reiškia, kad ekspertas (specialistas) „turi būti įsitikęs savo išvados teisingumu ir patikimumu“¹²⁸. Pabrėžtina, kad toks ekspertui (specialistui) įsitikinimas turi būti pagrįstas tyrime nustatytais faktiniais duomenimis, gautais visapusiškai ištyrus objektus, taikant moksliniais pagrįstus patikimus tyrimo metodus bei priemones.

Trečiasis išvadų formulavimo veiksnys: leksinis-gramatinis reikalauja, kad suformuluotos išvados būtų aiškios, tikslios, o jose vartojami terminai nedviprasmiški. Tiek išvados, tiek tyrimo eigos aprašymas turi būti suprantamas tiek ekspertams, ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui, teismui, tiek eiliniam asmeniui.

Išvadose vartojama terminija turi būti vartojama itin tiksliai. Nuo terminų vartojimo tikslumo priklauso išvadų interpretavimo rezultatai, o tuo pačiu ir viso ekspertizės akto ar specialisto išvados įrodomoji vertė. Pastebima, kad vis dar pasitaiko netikslaus terminų vartojimo atvejų. Išvadų formuluotės apie objektų „panašumą“, „sutapimą pagal požymius“ arba „sutapimą pagal savybes ir kokybę“ nepriimtinos, nes jose nėra galutinio ekspertinio (kriminalistinio) įvertinimo¹²⁹, t.y. nepatvirtina objekto identifikavimo. Objektų sutapimas pagal kai kuriuos jų požymius nereiškia jų sutapimo pagal visus požymius, todėl ekspertai

¹²⁷ JUODKAITĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas. Teisė, 1998, Nr. 32, p. 78.

¹²⁸ Ten pat, p. 79.

¹²⁹ TALALIENĖ, Dalia. Teismo ekspertizės išvadų formulavimo praktika ir problemos. Jurisprudencija, 2000, Nr. 18 (10), p. 37.

(specialistai) visada turi vertinti tiek sutampančių, tiek nesutampančių lyginamųjų objektų požymių visumą.

Svarbu atskirti neretai painiojamas tikimybinės ir galimybinės išvadas. P. Pošiūnas rašė, kad „tikimybinė išvada - tai jo (eksperto) prielaida, pagrįsta tiriamojo objekto tam tikrų požymių ir savybių įvertinimu“¹³⁰, tuo tarpu galimybinė išvada duodama objektyviam objektui būviui nurodyti. Pažymėtina, kad vykdant identifikacinius tyrimų uždavinius, galimybinės išvados iš vis negali būti duodamos, nes žodis „galimybė“ reiškia asmens fizinį galėjimą konkrečiomis sąlygomis atlikti konkretų veiksmą. Formuluojant tyrimo tikimybinės išvadas, būtina vadovautis tikimybių išvadų skale bei išvadas formuluoti, vartojant terminus: „maža tikimybė“, „tikėtina“, „didelė tikimybė“, „labai didelė tikimybė“ (plačiau apie tikimybių išvadų skales – kitoje dalyje).

Medžiagų ir gaminių tyrimuose ekspertai (specialistai) atlieka mikrodalelių (dažų, narkotikų, pluoštų ir pan.) paiešką ant objektų. Atlikus tyrimus ir teikiant neigiamas išvadas, netinkami ir kritikuotini terminai „nenustatyta“, „nerasta“, „nepastebėta“. Pirmųjų dviejų terminų vartojimas verčia abejoti taikytų tyrimo metodų patikimumu. Terminas „nepastebėta“ kelia abejones dėl eksperto (specialisto), atlikusio tyrimą, pastabumo laipsnio. Ši netinkama negiamoms išvadoms duoti vartojama terminija keistina ir formuluotes: „nėra“, „nepriklauso“, pavyzdžiui, „pluoštų dalelių nėra“, „medžiagos nepriklauso tai pačiai bendro grupinio priklausomumo grupei“ ir pan.¹³¹.

Atliekant kompleksines ekspertizes (tyrimus), išvadų formuluotės taip pat privalo atitikti anksčiau minėtus formulavimo principus. Pažymėtina, kad ir kompleksinio tyrimo reikalaujančius klausimus, atsako abu ekspertai (specialistai) priėję prie bendros išvados. Pavyzdžiui, atliekant kompleksinę trasologinę plastikų ekspertizę (tyrimą), abu ekspertai (specialistai) - trasologinį tyrimą atlikęs ir plastikinę medžiagą tyręs ekspertas (specialistas) - kartu nusprendžia dėl atsakymo formulavimo ir pateiktą klausimą ir pateikia tokią išvadą, kuri atitinka abiejų tyrimų gautus rezultatus. Pavyzdžiui, pateiktos plastiko dalys sudarė vieną visumą.

Taigi formuluojant išvadas būtina taikyti visus tris minėtus išvadų formulavimo veiksnius, ypatingą dėmesį skiriant išvadose vartojamai terminijai.

¹³⁰ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 65.

¹³¹ TALALIENĖ, Dalia. Teismo ekspertizės išvadų formulavimo praktika ir problemos. Jurisprudencija, 2000, Nr. 18 (10), p. 38.

4. Medžiagų ir gaminių tyrimo vertinimas

LTEC nuostatų 54 punktas reglamentuoja tyrimo rezultatų informavimo būdus. Ekspertas (specialistas), atlikęs ekspertizę (tyrimą), surašo ekspertizės aktą, specialisto išvadą arba aktą, kad negalima pateikti išvados. Analizuojant tyrimo vertinimą, skyriuje nagrinėjami du pagrindiniai tyrimo rezultatų informavimo būdai – specialisto išvada bei ekspertizės aktas. Taigi siekiant atskleisti medžiagų ir gaminių tyrimo vertinimo esmę, skyriuje nagrinėjama ekspertizės akto ir specialisto išvados vertinimo samprata bei pagrindiniai principai.

Medžiagų ir gaminių tyrimo vertinimas – tai procesas, kurio metu tyrimo vertinimą vykdomas subjektas, vadovaudamasis įstatymais, visapusiškai, išsamiai, betarpiškai analizuoja ekspertizės aktą ar specialisto išvadą, kurio pasekoje susiformuoja vertinimo subjekto vidinis įsitikinimas apie ekspertizės aktą ar specialisto išvadą, kaip tam tikrų bylos aplinkybių įrodymą, turintį reikšmę arba jos neturinį įrodinėjimo procese ir nuosprendžio priėmimo¹³².

Tyrimo vertinimą atlieka vertinimo subjektas, t.y. ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir teismas. Jie tyrimo vertinimą atlieka, atsižvelgdami į konkretaus tyrimo ekspertines galimybes bei nesuteikdami ekspertizės aktui (specialisto išvadai) iš anksto nustatytos galios, nes ekspertizės aktas (specialisto išvada) yra neprivalomas ir neturi pranašumo kitų įrodymų atžvilgiu.

Pažymėtina, kad tyrimo vertinimas turėtų būti suprantamas plačiau nei tik jo išvadų vertinimas. Tyrimo vertinimas apima visą ekspertizės akto (specialisto išvados) vertinimą: taikomų mokslinių metodų pagrįstumą, gautų išvadų, pritaikius atskirus metodus, atitikimą tyrimo rezultatams, gautų rezultatų teisingą susistemimą ir kt. Skyriuje tyrinėjamas vertinimo procesas, remiantis ekspertizės akto (specialisto išvados, kitų įrodymų rūšių) bendraisiais vertinimo pagrindais.

Tyrimo vertinimo procesas yra skaidomas į du elementus: subjektyvųjį ir objektyvųjį. G. Juodkaitė – Granskienė teigia, kad vertinimo procesą sudaro ir subjektyvusis vertinimas, „kurio metu nustatomas informacijos reikšmingumas pačiam tyrimą atliekančiam subjektui, jo vidiniam įsitikinimui“¹³³. Subjektyvusis elementas įsijungia, kai vertinamas ekspertizės išvados mokslinis pagrįstumas, kuris tiesiogiai įtakoja vertinimo subjekto vidinio įsitikinimo

¹³² JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas: daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2003, p. 23.

¹³³ Ten pat, p. 17.

ekspertizės išvados atžvilgiu formavimąsi¹³⁴. Derėtų sutikti su tokia nuomone, nes vertinimo subjekto vidinis įsitikinimas ekspertizės akto (taip pat ir specialisto išvados) teisingumu formuojamas, įvertinus taikytų mokslinių tyrimo metodų pagrįstumą, patikimumą, jų praktinį patikrinimą, standartizavimą atitinkamoje mokslo srityje ar aprobavimą ekspertinėje nacionalinėje ar užsienio įstaigoje. Taigi tyrimo vertinimo procesą veikia subjektyvusis vertinimo elementas.

Objektyvusis tyrimo vertinimas atliekamas remiantis tokiais bendraisiais įrodymų vertinimo pagrindais¹³⁵:

- a) ekspertizės akto (specialisto išvados) leistinumą;
- b) jų liečiamumą;
- c) jų tikrumą;
- d) jų reikšmingumą bylai;

Leistinumą yra suprantamas kaip ekspertizės akto (specialisto išvados) tinkamas įforminimas, jo atitikimas įstatymo reikalavimams.

Tinkamo įforminimo reikalavimas reiškia, kad ekspertizės akto ar specialisto išvados surašymo forma turi atitikti teisės norminiuose aktuose nustatytą jų įforminimo tvarką. Lietuvos Respublikos BPK 88 ir 90 straipsniai, taip pat LTEC nuostatų 55 ir 63 punktai nurodo tyrimo rezultatų įforminimo dokumentų pagrindines dalis ir tose dalyse pateikiamus duomenis. Todėl tyrimą vertinantys subjektai privalo patikrinti, ar tinkamai įforminti tyrimo rezultatai, ar nurodyti visi dokumentų rekvizitai.

Tikrinant leistinumą, būtina patikrinti, ar ekspertas (specialistas) turėjo kompetencijos (tam tikros mokslo srities specialių žinių) ir atitinkamą kvalifikaciją (ekspertinės įstaigos suteikta tam tikros kvalifikacijos kategorija). Pabrėžtina, kad kompetencijos sąvoka yra dualistinė leistinumą tikrinimo prasme ir apima ne tik eksperto (specialisto), bet ir ekspertizės (objektų tyrimo) kompetenciją, t.y. ar konkrečių faktų nustatymas įeina į konkretaus tyrimo dalyko apimtį¹³⁶. Todėl vertinant leistinumą reikalavimus, būtina patikrinti abiejų kompetencijos rūšių turėjimą.

¹³⁴ JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas: daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2003, p. 24.

¹³⁵ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 60.

¹³⁶ JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22 (14), p. 84.

Kaip viena iš eksperto (specialisto) pageigų LTEC nuostatų 14 punto 5 dalyje yra įtvirtinta jų pareiga nusišalinti nuo tyrimo, „jei yra aplinkybių, keliančių abejonių jo šališkumu“. Vis dėlto, visada išlieka abejonė, ar ekspertas (specialistas) tinkamai įvykdė šią pareigą. Todėl tyrimą vertinantis subjektas privalo patikrinti, ar tyrimą atliko nešališkas ir bylos baigtimi nesuinteresuotas asmuo.

Liečiamumas. P. Pošiūnas ekspertizės akto liečiamumą apibrėžia, kad tai yra „ekspertizės akto turinio ir įrodinėtinių bylos aplinkybių ryšys, leidžias panaudoti šiuos įrodymus toms aplinkybėms nustatyti“¹³⁷. Kadangi liečiamumo reikalavimas taikomas ir kitoms įrodymų rūšims (tarp jų ir specialisto išvadai), tai darytina išvada, kad tarp specialisto išvados turinio ir įrodinėtinių bylos aplinkybių taip pat turi egzistuoti ryšys. Tyrimo nustatyti faktai gali tiesiogiai būti nusikalstamos veikos įrodinėjimo dalyku (pavyzdžiui, tiriamos medžiagos priskyrimas narkotinėms medžiagoms), arba tie nustatyti faktai gali būti priemonė faktams, įeinantiems į įrodinėjimo dalyką, nustatyti arba kitaip – neturėti savarankiškos įrodomosios reikšmės (pavyzdžiui, dirvožemio pėdsakų identifikavimas). Todėl ekspertizės akto (specialisto išvados) liečiamumas priklausys, ar tiriami objektai turi ryšį su byla. Jei ekspertinio tyrimo metu yra nustatoma, kad tiriamas objektas neturi ryšio su nusikalstama veika, tai ir visas ekspertizės aktas (specialisto išvada) neturės ryšio su byla.

Tikrumas. Nuosprendį galima grįsti tik tokiais įrodymais, kurie nekelia abejonių ir yra tikri¹³⁸. Todėl yra būtina vertinti ekspertizės akto (specialisto išvados) kaip įrodymų rūšies tikrumą, t.y. išvadų teisingumą bei pagrįstumą.

Apskritai vertinant ekspertizės akto (specialisto išvados) tikrumą, būtina analizuoti ir įvertinti atskirus šio pagrindo elementus. Pirmiausia, svarbu tinkamai įvertinti tyrime taikytų metodų mokslinį pagrįstumą ir tinkamumą. LTEC taikomi tyrimo metodai yra patikrinti, aprobuoti bei rekomenduotini taikyti ekspertinėje praktikoje. Vis dėlto, sparčiai vystantis mokslui, praktikoje yra diegiama nemažai ir naujų tyrimo metodų. Dėl to, iškyla tikimybė, kad naujai pradėti taikyti tyrimo metodai gali būti ne tokie patikimi (jų efektyvumas, patikumas turi būti patikrintas atliekant visapusiškus ir išsamius tyrimus). Tokią problemą Lietuvoje dar pagilina ir tai, kad nėra nacionalinio visus mokslinius metodus aprobuojančio subjekto. Ir nors ekspertinės įstaigos savo taikomus metodus aprobuoja pačios, taip pat taiko ir užsienio šalyse

¹³⁷ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 62.

¹³⁸ Ten pat, p. 62.

aprobuotus metodus, standartizuotus atitinkamoje mokslo srityje metodus (plataus pritaikomumo tyrimo metodai), vis dėlto, nacionalinio ekspertinių mokslo metodų aprobuotojo įteisinimas, sudarytų sąlygas visose Lietuvos ekspertinėse įstaigose taikomus metodus, laikyti vieningiau pagrįstus ir patikimus.

Ekspertizės akto (specialisto išvados) tikrumo elementas vertintinas, patikrinant pateiktų tyrimo duomenų teisingumą, taip pat vertinant pateiktos tyrimo medžiagos išsamumą, pakankamą bei kokybiškumą. Tyrimo duomenys, pateikti ekspertizę (objektų tyrimą) skyrusio subjekto privalo būti teisingi, t.y. gauti iš patikimo ir būtent to šaltinio ir būtent tokie, kokie jie buvo prieš jų paėmimą¹³⁹. Pavyzdžiui, tyrimui pateikti duomenys nebus laikomi teisingais, jei bus sumaišytos kontrolinių dirvožemio pavyzdžių lokalizacijos vietos sudarytoje įvykio vietos schemoje ir pan. Pastebėtina, kad tokių duomenų teisingumą ne visada lengva patikrinti, nes medžiagos paėmimo, laikymo taisyklių nesilaikymą būna sunku įrodyti. Todėl, patys tyrimą skiriantys pareigūnai turėtų itin atidžiai laikytis visų medžiagos tyrimui rengimo reikalavimų.

Kitas vertinimo aspektas – medžiagos išsamumo, pakankamumo, kokybiškumo reikalavimų patikrinimas. Eksperto (specialisto) atliktas tyrimas turi išnaudoti visas ekspertinių įstaigų galimybes. Medžiaga privalo būti išsami, pakankama atlikti visapusišką objektų tyrimą (t.y. visapusiškai atsakyti į visus pateiktus klausimus). Kokybiškumo reikalavimas įtvirtina tiek pačios medžiagos informatyvumo siekimą, tiek ir jos paėmimo, pakavimo, laikymo taisyklių laikymąsi.

Pateikta tyrimo medžiaga privalo būti ištirta visapusiškai¹⁴⁰. Nevisapusiškas ištyrimas gali pasireikšti tiek ne visų klausimų atsakymu (kai dėl to nėra motyvuota, kodėl nebuvo galima atsakyti), tiek ir neištyrus atskiras tarpines tyrimo grandis (kai dėl to abejojama nustatytų požymių visumos pakankamumu), kuriomis remiantis prieinama prie galutinės išvados.

Galiausiai, ekspertizės aktas (specialisto išvada) yra vertinamas kartu su kitais byloje surinktais įrodymais. Pastebėtina, kai ekspertizės aktas (specialisto išvada) nepatvirtina kitų ikiteisminio tyrimo medžiagoje (baudžiamojoje byloje) surinktų kitų įrodymų, tai dar nėra vertinama kaip eksperto (specialisto) teikiamos išvados neteisingumas. Juk gali būti, kad tie kiti įrodymai (liudytojo, įtariamojo apklausa ir kt.) yra klaidingi, ir todėl yra prieštaravimas

¹³⁹ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 63.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 63.

tarp eksperto (specialisto) nustatytų duomenų ir kitų įrodymų. Ir atvirkščiai – ekspertizės akto (specialisto išvados) ir kitų surinktų įrodymų tarpusavio pasitvirtinimas tik dar labiau sustiprina tyrimo vertinimo subjekto nuomonę, ekspertizės akto (specialisto išvados) teisingumu.

Reikšmingumas. Ekspertizės akto (specialisto išvados) reikšmingumas bylai vertinamas įrodinėjimo dalyko ir įrodinėjimo ribų sąvokomis, atsižvelgiant į tai, ar eksperto (specialisto) nustatyti faktai gali būti pakankami versijai iškelti, patraukti asmenį kaltinamuoju, priimti nuosprendį ar bylą nutraukti¹⁴¹. Tyrimo nustatyti faktai gali įeiti į įrodinėjimo dalyką (ar būti baudžiamosios atsakomybės atsiradimo sąlyga) arba būti tarpinė grandis tarp įrodinėjimo dalyko ir tyrimo objektų. Pirmuoju atveju, ekspertize (objektų tyrimu) nustatyti faktai yra ypač reikšmingi (pavyzdžiui, nustatyta, kad tyrimui pateikiamos medžiagos priklauso narkotinėms medžiagoms, nustatyta, kad autoįvykį įvykdė išskirtinę kelis kartus perdažytą dangą turinčio automobilio savininkas ir pan.) ir todėl turi būti ypač kruopščiai įvertinti.

Vis dėlto, dažniausia tyrimo nustatyti faktai yra tarpinė grandis tarp įrodinėjimo dalyko ir tyrimo objektų, ir tai nė kiek nesumenkina jų svarbos nusikalstamos veikos tyrimui. Pavyzdžiui, tyrimas nustato ant įtariamojo avalynės esančių dirvožemio dalelių identifikaciją pagal pateiktus lyginamuosius dirvožemio pavyzdžius. Tokiais atvejais nustatomas ypač reikšmingas faktas - objekto individualus priklausomumas konkrečiam vietovės sklypui – sudaro sąlygas tyrimą atliekantiems pareigūnams „užsikabinti“ už nustatyto fakto, ir siekti įrodinėti, kad būtent įtariamasis, būdamas konkrečiame vietovės sklype įvykdė tam tikrą nusikaltimą.

Paminėtinas ir kitas identifikacinis uždavinys – individualaus priklausomumo nustatymas. Toks individualus objekto priklausomumas priskiria jį konkrečiam vienam daiktui. Tiesa, individualus priklausomumas yra nustatomas gana retai, nes priskirti objektą konkrečiam vienetiniam daiktui reikia, kad pastarasis turėtų ypatingų individualių bruožų. Pavyzdžiui, tai įmanoma atliekant dažų tyrimus tik tokiu atveju, jei tirtinas objektas (tarkim automobilis) buvo perdažytas daug kartų (su sąlyga, kad visi šie dangos sluoksniai yra randami ant su juo susidūrusio objekto), naudojant specifines technologijas ir medžiagas, kaip retus dažų tipus, specifinius dažų komponentus ar panašiai. Ir atvirkščiai, individualaus priklausomumo nebus įmanoma nustatyti atliekant dažų ekspertizę, jei objektas bus dažytas pagal masines standartines technologijas, naudojant tapačias medžiagas visai objektų grupei.

¹⁴¹ RINKEVIČIUS, Jurgis. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990, p. 38.

Tai sąlygoja medžiagų ir gaminių tyrimo objektų masinis gaminimas, vienodų medžiagų naudojimas, tų pačių technologijų taikymas. Vis dėlto individualus priklausomumas gali būti nustatomas, esant specifinei medžiagos ar gaminio sudėčiai, taikytai unikaliam gaminių technologijai, pasižyminčiai naudojimo metu įgytomis savybėmis (įskėlimai, sulinkimai ir pan.). Todėl, kai tyrimo objektas pasižymi specifinėmis savybėmis, jo priskyrimas konkrečiam daiktui yra itin reikšminga informacija, siekiant nustatyti įrodinėtinas bylos aplinkybes.

Dar didesnė tarpinė grandis tarp įrodinėjimo dalyko ir tyrimo objektų, kai yra nustatomas tyrimo objekto bendras grupinis priklausomumas konkrečiai grupei. Bendras grupinis priklausomumas - tai medžiagos ar gaminio „identifikavimo tikimybė, kurios laipsnis priklauso nuo apibrėžiamos objektų grupės: kuo apibrėžiama objektų grupė mažesnė, tuo individualios identifikacijos tikimybė yra didesnė“¹⁴². Bendro grupinio priklausomumo grupės dydis priklauso ne tik nuo objektyvių aplinkybių (tiriamosios medžiagos požymių, jos gaminių technologijų panaudojimo ypatumų ir pan.), bet ir nuo subjektyvių aplinkybių, kaip pateiktos tyrimui medžiagos informatyvumo, kokybiško jos paėmimo ir pakavimo taisyklių laikymosi. Pavyzdžiui, dažų tyrimui atlikti pateikus tik viršutinius dažų dangos sluoksnius, ekspertai (specialistai) galės priskirti dažų dangą prie daug didesnės bendro grupinio priklausomumo grupės. Ir atvirkščiai - kruopščiai paėmus dažų dangos objektą, su visais jos sluoksniais (tiek standartinės originalios dangos, tiek ir kitais perdažytais dangos sluoksniais), ekspertinės galimybės bus labiau išnaudotos ir rezultatai bus vertinami kaip objekto priklausymas daug siauresnei bendro grupinio priklausomumo grupei.

Bendras grupinio priklausomumo nustatymas galimas, tiek lyginant tyrimo objektus ir taip nustatant jų priklausomumą tai pačiai grupei (pluoštai, rasti ant nukentėjusiosios drabužių ir pluoštai, rasti ant įtariamjojo drabužių yra vienodi - bendro grupinio priklausomumo), tiek tiriant vieną objektą ir priskiriant jį konkrečiai bendro grupinio priklausomumo grupei (pavyzdžiui, „tokios sudėties stiklai priklauso bendro grupinio priklausomumo grupei, šiuo atveju apimančiai visu bespalviu, vienodos elementinės sudėties žibintų stiklus, savo sudėtyje neturinčių magnio ir turinčių gana didelį kalio kiekį“¹⁴³).

Eksperto (specialisto) išvada dėl bendro grupinio priklausomumo neturi tiesioginio ryšio su nustatytinomis bylos aplinkybėmis, nes tai neįrodo, kad tokių grupinių požymių

¹⁴² Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dažų ekspertizė. Informacinis laiškas. Vilnius, 2006, p. 4.

¹⁴³ 2005 02 25 specialisto išvada Nr. 11-406, 11-514. LTEC archyvas.

visumos neturi ir kiti tokie pat objektai (pavyzdžiui, automobilio standartinės dangos priskyrimas prie tam tikros markės ir modelio automobilio reiškia, kad tokią standartinę dangą turi ne tik konkretus automobilis, bet ir kiti tokios pat markės ir modelio automobiliai, dažyti ta pačia standartine danga). Bendras grupinis priklausomumas, kuris konkrečiu tyrimo atveju apima didesnę ar mažesnę objektų grupę, priklausomai nuo to, kokios technologijos „kuriant“ tą objektą panaudotos, kokios medžiagos imtos ir kitų aplinkybių. Kitaip tariant, nustatant grupinį priklausomumą, svarbu įvertinti objektų paplitimo laipsnį aplinkoje. Taip pat tyrimo rezultatai ženkliai priklauso nuo pačio tirti pateikto objekto informatyvumo, t.y. kokių pėdsakų susidarė ant tirtino objekto, ar jie pakankami visapusiškai įvertinti. Todėl išvadą vertinantis subjektas turi įvertinti ekspertizės akto (specialisto išvados) informacijos apimtį, nustatyti, kokiais bendraisiais grupiniais požymiais buvo remtasi teikiant tokią išvadą, kaip ekspertas (specialistas) įvertino tų požymių reikšmę priskiriant tyrimo objektą prie grupės bei koks yra nustatytų bendrų grupinių požymių ryšys su tirama nusikalstama veika.

Analizuojant medžiagų ir gaminių tyrimo vertinimą, būtina iširti išvados rūšių svarbą vertinimo procese. Viena iš populiariausių ir plačiausiai naudojamų tyrimo išvadų klasifikacijų yra išvadų skirstymas pagal jų apibrėžtumo laipsnį į kategoriškas ir tikimybinės¹⁴⁴. P. Pošiūnas apibrėžia, kad „kategoriškas sprendimas - tai žinios apie faktą nepriklausomai nuo kokių nors jo egzistavimo sąlygų¹⁴⁵“. Vadinasi, tai kategoriškas vienareikšmis atsakymas į klausimą, nepriklausomai nuo kokių nors aplinkybių buvimo ar nebuvimo. Kaip rodo LTEC statistika, dauguma duodamų išvadų yra kategoriškos (2007 m.- 99%, 2008 m.- 98% visų medžiagų ir gaminių tyrimo išvadų). Jų vertinimas nesukelia didesnių problemų, kadangi išvada patvirtina arba paneigia tyrimo objekto identifikaciją, kontakto faktą su kitu objektu ar kitas aplinkybes.

Praktikoje nors ir rečiau pasitaikančios (jos sudaro vos kelis procentus medžiagų ir gaminių tyrimo išvadų), didelių vertinimo problemų kelia tikimybinės išvados. Tikimybinė išvada - tai prielaida, pagrįsta tiriamojo objekto tam tikrų požymių ir savybių įvertinimu. Tikimybinės išvados duodamos tada, kai „tiriamas objektas neturi individualių ir nepakeičiamų požymių visumos, jam nepakanka individualių požymių“¹⁴⁶. Tikimybinė išvada yra tikimybių santykis: kiek kartų tikimybė, kad tiriamasis objektas yra iš konkreto asmens daikto visumos,

¹⁴⁴ JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 35.

¹⁴⁵ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988, p. 64.

¹⁴⁶ POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988, p. 72.

yra didesnė, negu tikimybė, kad tiriamas objektas yra iš kito asmens daikto visumos. Pabrėžtina, kad tikimybinės išvados nėra abstraktus eksperto (specialisto) spėliojimas, bet išvada, pagrįsta tyimo metu nustatyta tam tikrų tiriamo objekto požymių visuma, kurios nepakanka kategoriškai išvadai duoti.

Kadangi tikimybinės išvados gali būti pagrįstos tiksliais matematiniais skaičiavimais, įvertinant konkretaus objekto (t.y. jį charakterizuojančių požymių visumą) paplitimą, tai šios išvados yra net ir tikslesnės už bendro grupinio priklausomumo išvadas, mat grupę, kuriai priklauso tiriamas objektas neretai būna sunku apibrėžti. Pabrėžtina, kad tikimybinės išvados formuluojamos, kai nustatytų grupinių požymių kompleksas yra vertinamas kaip retas, išskirtinis. Tuo tarpu, kai nustatyti tiriamo objekto požymiai yra „plačiai paplitę ir yra neinformatyvūs, sunku nustatyti individualų priklausomumą - tada formuluojama išvada dėl bendro grupinio priklausomumo“¹⁴⁷.

Ekspertinėje praktikoje egzistuoja tiek matematinė, tiek žodinė tikimybių išvadų išraiškos forma. Matematinė išvados formai išreikšti yra taikoma Bayesain formulė¹⁴⁸, kurią pritaikius yra gaunama matematinė tikimybinės išvados išraiška. Tikimybinės išvados, pagrindžiamos tiksliais matematiniais skaičiavimais, duodamos tais atvejais, kai yra „skaitmeninės požymių (rodiklių) reikšmės arba statistikos duomenys apie šio požymio (objekto, kuriam būdingi požymiai) paplitimą (populiacijoje, gamtoje, buityje ir pan.)“¹⁴⁹. Tokiais statistikos duomenimis, kaip jau minėta, disponuoja Vokietijos ekspertai (tiesa, Lietuva, pagal specialias užklausas bendradarbiauja su Vokietija ir naudojami jų sudaryta duomenų baze), nustatydami lengvųjų automobilių lako-dažų dangų paplitimą. Vis dėlto ne visais atvejais tiek dėl finansinių išteklių stokos, tiek dėl medžiagų ir gaminių masinės legalios ir nelegalios gamybos, tokios duomenų bazės gali būti sudaromos. Todėl kai nėra atitinkamų statistinių duomenų apie medžiagos ar gaminio paplitimą, ekspertai (specialistai) teikia žodinės išraiškos tikimybinę išvadą. Žodinė tikimybinė išvada yra formuluojama, vartojant terminus „kategoriška išvada“, „labai tikėtina išvada“, „tikėtina išvada“, „nustatyti negalima“¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dirvožemio ekspertizė. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2006, p. 9.

¹⁴⁸ JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p. 38.

¹⁴⁹ TALALIENĖ, Dalia. Teismo ekspertizės išvadų formulavimo praktika ir problemos. Jurisprudencija, 2000, Nr. 18 (10), p. 37.

¹⁵⁰ Ten pat, p. 36.

Skirtingose šalyse ir institucijose naudojamos skirtingos tikimybių išvadų skalės. Skiriamos dviejų, keturių, šešių pakopų tikimybių išvadų klasifikacijos. Teorijoje išskiriama net ir dvylikos pakopų tikimybių išvadų skalė (ją 1980 m. pasiūlė vokiečių mokslininkas Nisse)¹⁵¹, tačiau praktikoje ji neprigijo. Dėl skirtingų tikimybių išvadų skalių, jų gradacijų, nevienodų skalių terminų vartojimo, praktikoje išryškėja pagrindinės tikimybių išvadų formulavimo problemos bei tokių išvadų klaidingo vertinimo grėsmė. Todėl siekiant užtikrinti vienodą visų ekspertizės (tyrimo) rūšių (ne tik medžiagų ir gaminių tyrimų) vertinimą, reikėtų harmonizuoti tikimybių išvadų skales, numatant vienodą terminiją, tikėtinumo koeficientus.

Pasaulinėje ekspertinėje praktikoje, taip pat ir Lietuvos ekspertinių įstaigų praktikoje, tikimybinės išvados dažniausiai teikiamos, naudojantis keturių pakopų skale¹⁵²:

- a) maža tikimybė - kai nurodytų tikimybių santykis yra nuo 1:1 – 100:1;
- b) tikėtina- nuo 100:1 – 1000:1;
- c) didelė tikimybė- nuo 1000:1 – 100 000:1;
- d) labai didelė tikimybė nuo 100 000:1;

Taigi tyrimo vertinimą atliekantis subjektas, įvertinęs tikimybinės išvados tikėtinumo koeficientą, gali orientuotis šioje tikimybių skalėje ir taip planuoti tolesnius tyrimo veiksmus – išvados patikrinimą, versijų kėlimą ir pan.

Kadangi tikimybinė išvada nenurodo kategorišką konkrečių faktų buvimą, tai eksperto (specialisto) tikimybinė išvada gali būti patikrinama kitais procesiniais veiksmais. Pavyzdžiui, tikimybinė išvada, kad grūdai iš įtariamojo sandėlio ir grūdai iš įmonės sandėlio sudarė bendrą masę, gali būti patikrinama įmonės darbuotojų parodymais, kurie matė įtariamąjį neteisėtai vežant tuos grūdus iš įmonės sandėlio. Taigi tikimybinės išvados, išreikštos didesniu ar mažesniu tikėtinumo koeficientu, gali būti patvirtinamos arba paneigiamos atliekant kitus tyrimo veiksmus.

Siekiant užtikrinti vienodą tyrimo išvadų vertinimą, būtina harmonizuoti tikimybių išvadų skales, numatant vienodą terminiją, tikėtinumo koeficientus.

¹⁵¹ TALALIENĖ, Dalia. Teismo ekspertizės išvadų formulavimo praktika ir problemos. Jurisprudencija, 2000, Nr. 18 (10), p. 37.

¹⁵² Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dažų ekspertizė. Informacinis leidinys. Vilnius, 2006, p. 5.

Išvados

1. Kriminalistinio medžiagų ir gaminių tyrimo sąvoka retai kur pateikiama kriminalistinėje literatūroje. Dažniausiai tik užsimenama apie medžiagų ir gaminių tyrimus, aptariant šios tyrimo rūšies tyrimo objektus ar uždavinius. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas suprantamas kaip procesiškai reglamentuota ekspertų (specialistų) atliekama kriminalistinė medžiagų ir gaminių ekspertizė (objektų tyrimas), siekiant ištirti nusikalstamos veikos pėdsakus ir daiktinius įrodymus, ir reikalaujantis mokslo, technikos, meno ar kitų specialių žinių, ir kurio rezultatai įforminami ekspertizės akte arba specialisto išvadoje.
2. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas, apimantis keliolika atskirų ekspertizės (tyrimo) rūšių, turi platų ratą skirtingų tyrimo objektų, kurie savo prigimtimi yra skirtingos medžiagos ir gaminiai: alkoholiniai skysčiai bei aparatai namų gamybos stipriems alkoholiniams gėrimams gaminti, lakai, dažai ir jų dangos, dirvožemis, metalai, jų lydiniai ir gaminiai, naftos produktai (degalai, alyvos, tepalai ir pan.), narkotinės ir psichotropinės medžiagos bei jų pirmtakai (prekursoriai), plastikai ir jų gaminiai, stiklas ir jo gaminiai, pluoštinės medžiagos, šūvio pėdsakai, augalinės ir gyvulinės kilmės objektai ir kt.
3. Tyrimo skyrimo teisingas įforminimas (nutartis, užduotis, prašymas), ekspertizės (tyrimo) skyrimo momento parinkimas (kai tik gauta visa tiriamoji ir reikiama atvejais lyginamoji medžiaga), kelių tyrimo rūšių eiliškumo tvarkos nustatymas yra svarbios optimalios objekto ištyrimo sąlygos, plečiančios ekspertinio tyrimo galimybes.
4. Tinkamas įvykio vietos tyrimas (taip pat ir kitų procesinių veiksmų atlikimas – krata, asmens krata, poėmis) nulemia, bus ar ne surasti tyrimo objektai. Teisingas ir adekvatus tyrimo objektų paėmimas, jų pakavimas, laikymas, vadovaujantis konkrečiomis LTEC metodinėmis rekomendacijomis (taip pat Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centro „Įvykio vietos tyrimo atmintine“) sudaro sąlygas tyrimo objektams nepakisti, nebūti užterštai iki tyrimo atlikimo. Vis dėlto praktikoje tyrimo objektai neretai siunčiami užteršti, per maži (ar neatsiunčiama

lyginamųjų pavyzdžių). Todėl medžiagų tyrimui ruošiantys pareigūnai turėtų dėmėtis tipiškiausių klaidų medžiagos rengimo etape darymo atvejus, jų nekartoti ir stengtis optimaliai išnaudoti ekspertines galimybes.

5. Sparčiai diegiant vis naujesnius tyrimo metodus, praktikoje plečiasi galimybės nustatyti tiesą nusikalstamos veikos įvykdyme. LTEC taikomi įvairūs pažangūs ir patikimi tyrimo metodai, tačiau atsilikimo grėsmė vis dėlto yra. Kitose šalyse jau yra taikomi modernūs tyrimo metodai: pluoštų nuėmimas 1:1, Raman spektroskopija, DNR metodas gyvulinės ir augalinės kilmės objektams identifikuoti bei kiti. Lietuvos ekspertinės įstaigos turėtų stengtis perimti teigiamą kitų valstybių patirtį, dalyvauti įvairiose konferencijose, stažuotėse, mokymo programose.
6. Medžiagų ir gaminių tyrimas vertinamas, remiantis bendraisiais įrodymų vertinimo pagrindais: ekspertizės akto (specialisto išvados) leistinumo, liečiamumo, tikrumo, jo reikšmingumo bylai.
7. Pagrindinė medžiagų ir gaminių tyrimo išvadų klasifikacija yra išvadų skirstymas pagal jų apibrėžtumo laipsnį į kategoriškas ir tikimybinės. Problemų kyla dėl tikimybinių išvadų įvairių skalių naudojimo praktikoje bei nevienodų skalių terminų vartojimo. Todėl siekiant užtikrinti vienodą tyrimo išvadų vertinimą, būtina harmonizuoti tikimybinių išvadų skales, numatant vienodą terminiją, tikėtumo koeficientus.

Santrauka

Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas suprantamas kaip procesiškai reglamentuotas ekspertų ar specialistų atliekamas kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas, siekiant ištirti nusikalstamos veikos pėdsakus ir daiktinius įrodymus, ir reikalaujantis mokslo, technikos, meno ar kitų specialių žinių, ir kurio rezultatai įforminami ekspertizės akte arba specialisto išvadoje. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas apima platų ratą atskirų ekspertizės (tyrimų) rūšių, išskirtų pagal objekto kriterijų. Tai pluoštų, dirvožemio, naftos, alkoholinių skysčių, dažų ir kitos ekspertizės (tyrimai).

Medžiagų ir gaminių tyrimui gali būti keliami įvairūs uždaviniai, kurie yra grupuojami į identifikacinius ir neidentifikacinius (klasifikacinius ir diagnostinius). Žinant kokie yra kiekvienai tyrimo rūšiai keliami uždaviniai, galima numanyti ir kokios yra ekspertinės galimybės: kokius faktus gali patvirtinti ar paneigti atliktas tyrimas.

Ekspertizės (tyrimo) skyrimo teisinis pagrindas yra būtinumas atlikti specialių žinių reikalaujantį specialų tyrimą nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti.

Medžiagos tyrimui kokybiškas rengimas yra svarbi ekspertinio tyrimo atlikimo prielaida. Tyrimo objektai gali būti surandami tiek atliekant jų paiešką, tiek juos surandant. Suradus tyrimo objektus, itin svarbus objektų paėmimo ir pakavimo taisyklių, numatytų LTEC leistose metodinėse rekomendacijose bei kituose leidiniuose, laikymasis. Nuo to priklauso, ar bus išnaudotos visos ekspertinės galimybės, ar jos sumažės dėl nekokybiško tyrimo objektų paėmimo, supakavimo ar laikymo. Praktikoje daug problemų kelia medžiagų tyrimui rengiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų menkas teorinis ir praktinis pasirengimas. Todėl yra būtina imtis atitinkamų priemonių efektyviai kelti jų kvalifikaciją, rengti apmokymus, sudaryti motyvacijos programą.

Atliekant medžiagų ir gaminių tyrimus, yra taikomi mokslškai pagrįsti metodai. Kiekviena tyrimo rūšis turi savo tyrimo metodus, kurie yra parenkami, atsižvelgiant į pateiktus klausimus. Vis dėlto, kai kurie metodai dėl plataus jų pritaikomumo praktikoje yra taikomi ir kelioms tyrimų rūšims (pavyzdžiui, FT-IR spektroskopija, dujų chromatografijos-masių spektrometrijos metodas ir pan.).

Spračiai vystantis mokslui, nuolatos taikant naujus efektyvius tyrimo metodus ekspertinėje praktikoje, būtina neatsilikti nuo ekspertinių tyrimo galimybių. Nors Lietuvos ekspertinėse įstaigose yra taikomi pripažinti, mokliškai pagrįsti metodai, vis dėlto, sparčiai plečiantis ekspertinėms galimybėms, atsilikimo grėsmė jaučiama. Ekonomiškai stipriose šalyse plačiai taikomi nauji tyrimo metodai kaip pluoštų numėmimas 1:1, Raman spektroskopija, DNR metodas gyvulinės ir augalinės kilmės objektams identifikuoti ir kiti. Todėl būtina skatinti naujų tyrimo metodų aprobavimą, sudaryti sąlygas ekspertams (specialistams) susipažinti su naujomis galimybėmis, finansuoti mokslinių tyrimų projektus. Taip pat pažymėtinas ir įvairių kompiuterinių duomenų bazių kūrimas (automobilių dangų), naujos tyrimo įrangos įsigijimas ir nuolatinės ekspertų (specialistų) stažuotės, apmokymai.

Medžiagų ir gaminių tyrimas yra vertinamas remiantis bendraisiais įrodymų vertinimo pagrindais: ekspertizės akto (specialisto išvados) leistinumą, liečiamumą, tikrumą, reikšmingumą bylai vertinimo pagrindais.

Tyrimo išvados gali būti klasifikuojamos pagal jų apibrėžtumo laipsnį į kategoriškas ir tikimybinės. Praktikoje problemų kelia tikimybinė išvadų vertinimas dėl įvairių šių išvados skalių vartojimo, netikslios terminijos vartojimo. Todėl siekiant užtikrinti vienodą visų ekspertizės (tyrimo) rūšių vertinimą, reikėtų harmonizuoti tikimybinė išvadų skales, numatant vienodą terminiją bei tikėtumo koeficientus.

Summary

The criminalistic investigation of materials and items is an investigation regulated by process rules and performed by experts or specialists seeking to examine criminal acts and material evidence which requires science, technique, art or other special knowledge and which results are formalized in an expert act or specialist opinion. Criminalistic investigation of materials and items is combined out of a wide range of independent expertise (object investigation) types which are distinguished by the object criteria. It includes fibres, soil, oil, alcoholic liquids, dies and other expertise (object investigation).

There are various tasks being formulated for the investigation of materials and items, which are grouped into identificational and non-identificational tasks (the previous group includes both diagnostically and classification tasks). The awareness of what are the main tasks for every independent investigation allows perceiving what the expertise possibilities are: what facts can be approved or denied by the investigation.

The legal background of the imposition of expertise (object investigation) is the necessity to perform a special investigation which requires the special knowledge being used in order to determine the circumstances of the criminal act.

The qualified arrangement of the investigative material is an essential premise of the execution of the investigation. The investigative objects can be found in both ways, by performing the search of them or by detecting them. It is essentially important to obey the special rules of taking, packing and keeping the investigative objects. These rules are detailed in the methodical recommendations established by the Lithuanian court expertise center and in other publications. The exploration of every possible avenue or the reduction of expertise possibilities will depend on how precisely these rules are being obeyed. There are many practical problems being issued by the poor theoretical and practical preparation of the pretrial investigation officers who arrange the investigative material. Therefore it is important to take certain actions to raise their qualification effectively, organise trainings and structure their motivation program.

In the process of the investigation of materials and items, scientifically proven methods are being applied. Every investigation has its own type of investigative method, which is selected according to the formulated questions. However, due to a wide adaptability in

practice, some methods are applied to few types of investigation (for instance, FT-IR spectroscopy, gass chromatography – mass spectrometry and other).

Because of a rapid evolution of science and the constant appliance of the effective investigative methods in the expertise practise field, it is essential not to get behind in the forensic possibilities. Although the methods applied in Lithuanian expertise institutions are widely acknowledged and scientifically proven, the possibilities of getting behind is realistic. There are widely applied new investigative methods in the economically strong countries, for example, fibres tapping 1:1, Raman spectroscopy, DNR method for the animal and plant origin objects identification and others. Therefore it is important to support the approval of new investigative methods, to capacitate experts (specialists) to be acquainted with the forensic possibilities, finance the scientific investigative projects. It should be also noted the advantages of the development of various computerized databases (automobile covering database and other), the procurement of new investigative facilities and the constantly organised internships, trainings for experts (specialists).

The investigation of materials and items IS evaluated upon the evaluative backgrounds of the general evidence: expertise act's (specialist opinion's) admissibility, relativeness, reliance and the importance for the criminal case.

The conclusions of the investigation can be classified by the level of determination into categorical and stochastic conclusions. The evaluation of stochastic conclusions causes problems in the practical arena due to the usage of various scales of conclusions and the usage of inaccurate terms. Therefore, on purpose to ensure the balance of all types of expertise (object investigation) evaluation, it is essential to harmonize the scales of stochastic conclusions thus anticipating the equal terminology and the probability ratios.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, Valstybės žinios, 2002, Nr.112-4969.
4. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo, Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3902.
5. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas dėl objektų tyrimo, ekspertizių atlikimo ir paaiškinimų teikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padalinuose nuostatų patvirtinimo, 2008, Nr. 5-V-398.

Specialioji literatūra:

1. BURDA, Ryšardas; JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina. Specialių žinių panaudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. Jurisprudencija, 2006, Nr. 11 (89), p. 19-26.
2. BURDA, Ryšardas; MATULIENĖ, Snieguolė. Kai kurie diskusiniai lyginamųjų pavyzdžių paėmimo klausimai. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22 (14), p. 19-24.
3. Encyclopedia of forensic sciences. Volume two. UK, 2000.
4. European network of forensic science institutes. European fibres group 7th meeting. Zurich, 1999.
5. HORSWELL J.; EDWARDS M. Development of quality systems accreditation for crime scene investigators in Australia. Science and justice, 1997, Nr. 37/1.
6. JUODKAITĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas. Teisė, 1998, Nr. 32, p. 77-83.

7. JUODKAITĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės reglamentavimo dabartis ir perspektyvos. *Teisė*, 2000, Nr. 35, p. 53-57.
8. JUODKAITĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija. *Jurisprudencija*, 1999, Nr. 11 (3), p. 97-100.
9. JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.
10. JUODKAITĖ - GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas: daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2003.
11. JUODKAITĖ - GRANSKIENĖ, Gabrielė. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 22 (14), p. 81-87.
12. JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina. Specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus procesinių formų apžvalga. *Jurisprudencija*, 1998, Nr. 9 (1), p. 102-109.
13. JUŠKEVIČIŪTĖ Janina; MALEVSKI Hendryk. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija*, 1997, T. 6, p. 42.
14. JUŠKEVIČIŪTĖ, Janina; MINCEVIČIUS, Jonas. Dėl elektroninio mikroskopo galimybių panaudojimo Lietuvos kriminalistinių tyrimų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 22 (14), p. 88-93.
15. Kriminalistinių ekspertizių departamentas. Ekspertizės ir tyrimai (Metodinės rekomendacijos). Vilnius, 1994.
16. KURAPKA, Egidijus Vidmantas; MALEVSKI, Hendryk; KAŽEMIKAITIENĖ, Eglė. Kriminalistikos žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 12 (102), p. 22-31.
17. KURAPKA E., *et al.* Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius, 1998.
18. Lietuvių kalbos institutas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.
19. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras. Įvykio vietos tyrimo atmintinė. Vilnius, 2006.
20. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II tomas. Vilnius, 2003.
21. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizė. Vilnius, 2006.

22. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dažų ekspertizė. Informacinis laiškas. Vilnius, 2006.
23. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Dirvožemio ekspertizė. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2006.
24. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Medžiagų ir gaminių teismo ekspertizių skyrimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2002.
25. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Plastikų ir jų gaminių ekspertizė. Informacinis laiškas. Vilnius, 2006.
26. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Pluoštinių medžiagų ekspertizė. Vilnius, 2006.
27. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Teismo ekspertizių skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Vilnius, 2004.
28. Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996.
29. Lietuvos teismo ekspertizės institutas. Teismo ekspertizės klausimai. Informacinis leidinys. Vilnius, 1999.
30. MALEVSKI, Hendryk. Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. Jurisprudencija, 1998, Nr. 10 (2), p. 179-185.
31. MALEVSKI, Hendryk. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje. Jurisprudencija, 1998, Nr. 9 (1), p. 88-101.
32. OWEN, David. Hidden evidence. London, 2000.
33. POŠIŪNAS, Pijus. Kriminalistinės ekspertizės. Vilnius, 1997.
34. POŠIŪNAS, Pijus. Lietuvos teismo ekspertizės instituto ekspertinės galimybės. Teisės problemos, 1993, Nr. 1, p. 58-61.
35. POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994.
36. POŠIŪNAS, Pijus. Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai. Vilnius, 1988.
37. POŠIŪNAS, Pijus; KUČONIS, Pranas. Lietuvos teismo ekspertizės instituto ekspertinės galimybės. Vilnius, 1995.
38. RINKEVIČIUS, Jurgis. Papildomos ir pakartotinės ekspertizės skyrimo pagrindai. Teisės problemos, 1997, Nr. 1, p.105-111.

39. RINKEVIČIUS, Jurgis. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990.
40. ROBERTSON, James; GRIEVE, Michael. Forensic examination of fibers. Taylor & Francis forensic science series, 1999.
41. TALALIENĖ, Dalia. Ekspertinės veiklos problemos ir jos tobulinimo kryptys. Jurisprudencija, 2001, Nr. 22 (14), p. 214-219.
42. TALALIENĖ, Dalia. Teismo ekspertizės išvadų formulavimo praktika ir problemos. Jurisprudencija, 2000, Nr. 18 (10), p. 35-39.
43. TALALIENĖ, Dalia; VAITEKŪNAS Vidmantas. Alkoholio ekspertizė: sąvokos ir problemos. Teisės problemos, 1998, Nr. 1, p. 104-107.
44. VAITEKŪNAS, Vidmantas. Naujos cheminės ekspertizės galimybės lengvai užsiliepsnojančių skysčių pėsakams gaisro židinyje nustatyti. Teisės problemos, 1997, Nr. 3, p. 109-111.
45. VAITKEVIČIUS, Eduardas; VASILIAUSKIENĖ, Daina; SINKEVIČIENĖ, Marija. Medžiagų pėsakų kriminalistinio tyrimo ypatumai eismo įvykių bylose. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007, p. 272-278.

Internetinės nuorodos:

1. LOOTER, Karen. Forensic fibres analysis. Critical element in crime scene investigation (žiūrėta 2009 m. sausio 31d.). Prieiga per internetą: <http://dna-trace-analysis.suite101.com/article.cfm/forensic_fiber_analysis>.
2. Raman applications. Forensics (žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.). Prieiga per internetą: http://www.kosi.com/Raman_Spectroscopy/forensics.php?ss=100.
3. Springer Berlin/Heidelberg. Recommendations for animal DNR forensic and identify testing. Berlin, 2005 (žiūrėta 2009 m. vasario 4 d.). Prieiga per internetą: <<http://resources.metapress.com/pdfpreview.axd?code=g8g33n56p1434389&size=largest>>.
4. Human Genome Project Information. DNA forensics (žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.). Prieiga per internetą: <http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/forensics.shtml>.

5. Lietuvos teismo ekspertizės centras. Naujos ekspertizių atlikimo galimybės (žiūrėta 2009 m. balandžio 6 d.). Prieiga per internetą: <<http://www.ltec.lt/index.php?id=144>>.
6. CSP Outdoors. Munsell soil color charts (žiūrėta 2009 m. sausio 31 d.). Prieiga per internetą: <<http://www.cspoutdoors.com/munsoilcolch.html>> .

Praktinė medžiaga:

1. 2005 01 21 specialisto išvada Nr. 11-213. LTEC archyvas.
2. 2005 02 09 ekspertizės aktas dėl negalėjimo duoti išvados Nr. 11-410. LTEC archyvas.
3. 2005 02 09 specialisto išvada Nr. 11-283. LTEC archyvas.
4. 2005 02 23 specialisto išvada Nr. 11-292. LTEC archyvas.
5. 2005 02 25 specialisto išvada Nr. 11-406, 11-514. LTEC archyvas.
6. 2005 03 02 specialisto išvada Nr. 11-291. LTEC archyvas.
7. 2005 03 25 specialisto išvada Nr. 11-64, 11-223, 11-682, 11-849, 11-850, 11-931. LTEC archyvas.
8. 2005 03 29 ekspertizės aktas Nr. 11-438. LTEC archyvas.
9. 2005 04 15 specialisto išvada Nr. 11-428; 11-1100; 11-1101; 11-1025. LTEC archyvas.
10. 2005 07 02 specialisto išvada Nr. 11-1717. LTEC archyvas.
11. 2005 09 29 specialisto išvada Nr. 11-2511. LTEC archyvas.
12. 2005 10 20 ekspertizės aktas Nr. 11-2812. LTEC archyvas.
13. 2005 12 01 ekspertizės aktas Nr. 11-3235. LTEC archyvas. 2005 12 08 ekspertizės aktas Nr. 11-3236. LTEC archyvas.